

FRYSLÂN

GESCHIEDENIS EN CULTUUR

3

NIEUWSBLAD VOOR GESCHIEDENIS EN CULTUUR 11E JAARGANG, OKTOBER 2005

inhoud

- 2** Ter inleiding
- 4** Ik kan nog geen tegeltje schilderen...
- 9** Studiekring Eerste Millennium geen Delahaye-fanclub.
- 10** Het Ontbijtservies van Wintersteijn.
- 15** Jacobus Sibrandi Mancadan: kunstschilder en ondernemer (2)
- 20** Agenda

Hoofdredactie:

Meindert Schroor

Redactie:

Kerst Huisman, Martha Kist, Evert Kramer, Hans Mol, Marlies Stoter

Redactieadres:

Postbus 6091, 8902 HB Leeuwarden.

Telefoon 058-2672072.

E-mail: varenius@planet.nl

Kopy, uitsluitend op diskette of via e-mail sturen naar het redactieadres.

Ter inleiding

'Wat zegt u, een nieuw jasje?' 'Het was me nog niet opgevallen!' 'Ja, nu u het zegt. Inderdaad.'

Gaat het in het dagelijks leven niet vaak zo?

En geldt niet hetzelfde voor de nieuwe opmaak van een tijdschrift? Vele tijdschriften en dagbladen kunnen er over mee praten. Bij de introductie van een nieuwe opmaak, een andere letter of kleur, weten zowel voor- als tegenstanders van een nieuwe lay-out zich vaak geweldig te roeren. Maar zodra het nieuwe ontwerp al weer een tijdje is ingevoerd, slaat de gewenning toe en weet zelfs de oplettende lezer nog amper de verschillen met eerder te benoemen. Alleen het terugzien van een nummer van voor de wijziging, maakt duidelijk hoe hard de modernisering feitelijk nodig was.

De opmaak van *Fryslân* is, sinds het eerste nummer in september 1995 het daglicht aanschouwt, niet werkelijk veranderd. Dat is opmerkelijk te noemen, gezien de snelheid waarmee de veranderingen in het algemeen, en die in de grafische sector in het bijzonder, gaan. Kortom, hoogste tijd om ter gelegenheid van het tweede lustrum van *Fryslân*, ontwerper Theo de Witte te vragen om het 'nieuwsblad voor geschiedenis en cultuur', zoals de ondertitel van *Fryslân* sinds 2002 luidt, onder handen te nemen. Het resultaat heeft u nu onder ogen.

Als *Fryslân* tien jaar geleden voor het eerst uitkomt, maakt de ondertitel nog duidelijk dat het om het 'kwartaalblad van het Fries Genootschap' gaat. De aanpassing van die titel in 2002 sluit beter bij opzet en doel van *Fryslân* aan. Immers, vanaf het begin heeft *Fryslân* meer willen zijn dan een tijdschrift alleen van en voor het *Fries Genootschap*. Integendeel, zoals de redactie in 1995 in haar introductie op het nieuwe blad verwoordt, *Fryslân* wil met zowel nieuws als opinies, een forum zijn voor respectievelijk alle beoefenaren van en belangstellenden en betrokkenen bij de cultuurhistorie, voor amateurs en professionals, voor particulieren en instellingen, in heel Friesland. De noodzaak voor een dergelijk forum als podium voor historisch onderzoek, naast het wetenschappelijk jaarboek *De Vrije Fries*, wordt tien jaar geleden door de toenmalige redactie onderbouwd met het onder meer wijzen op het ontbreken van publicatiemogelijkheden, die voor een breed publiek bedoeld zijn.

Tien jaar en bijna 1500 pagina's verder gelden de overwegingen, zoals die in 1995 worden geformuleerd, nog altijd. Bovendien lijkt de relevantie van een Fries podium voor ieder die zich bij geschiedenis en cultuur betrokken weet, alleen maar te zijn toegenomen. Dat geldt voor de toegenomen public relations-behoeften van de Friese musea, en zeker niet minder voor het blijvende belang en de dringende noodzaak om geschiedenis, kunst, letterkunde en archeologie onder de mensen te brengen. Zonder inzicht in en begrip van deze zaken is iedere cultuur tot verdwijnen gedoemd. Een aspect daarvan - en dicht bij huis - is de sterk toegenomen belangstelling voor met name plaatselijke en familiale geschiedenis en, daarmee samenhangend, de groei en opkomst van verschillende plaatselijke historische verenigingen. Andere, niet minder belangrijke aspecten zijn de belangstelling voor archeologie en monumenten en de lokroep van de oudere en moderne kunst in al zijn facetten. Ik noem verder de zorgen over het historisch inzicht en besef van vooral de jongste generaties en, in relatie daarmee, de plaats en inhoud van het geschiedenisonderwijs. Gelukkig lijkt het verstand te winnen en wordt geschiedenis een verplicht vak in enkele profielen van de herziene tweede fase van het voortgezet onderwijs. Voor Friesland wil ik tenslotte in het bijzonder de toekomst van een ander cultuurpodium, ons bijna 125 jaar oude Fries Museum, noemen. De discussie over plaats, presentatie en taken van het nieuw Fries Museum is nog lang niet afgesloten. En dat het daarbij niet alleen om de zaak zelf gaat, maakt de discussie en het belang van een adequaat forum, zowel vanuit het oogpunt van historici en van kunsthistorici, als van

foto: Leeuwarder Courant/Paul Janssen

letterkundigen, historisch-geografen en archeologen, nog veel noodzakelijker.

'Vanouds heeft het Genootschap gesteund op een brede groep belangstellenden zowel in de provincie als ook daarbuiten', aldus oud-voorzitter Van Haersma Buma in zijn Ten Geleide bij het eerste nummer. Verbreding en verdieping maar niet minder debat tussen deze belangstellenden in de geschiedenis en cultuur van Friesland, waarvan ik hoop en wens dat Fryslân onder meer daar nog lang verslag van mag doen. Tegelijk realiseer ik mij dat daartoe de inzet en medewerking van velen hard nodig zal zijn. Daarom besluit ik met een oproep: 'Net skytskoarje, mar jas út, mouwen opstrûpe en mei-elkoar oan de slach!'

Dr Piet Hemminga is voorzitter van het Koninklijk Fries Genootschap voor Geschiedenis en Cultuur

Ik kan nog geen tegeltje schilderen...

Noem Fries Aardewerk en de naam van Pieter Jan Tichelaar (Makkum, 1928) valt.

De oud-directeur van Koninklijke Tichelaar in Makkum, twee jaar geleden gepro-moveerd op kunsthistorisch onderzoek naar Fries Aardewerk, is de initiatiefnemer en drijvende kracht achter de Stichting Fries Aardewerk. Het gehele jaar 2005 staat in het teken van de manifestatie *400 jaar Fries Aardewerk*, steengoed! Tentoonstellingen, manifestaties, een website, een aardewerkkrant, fietsroutes, een symposium en een serie wetenschappelijke boeken over Fries Aardewerk door de gelijknamige stichting uitgegeven in samenwerking met uitgeverij Primavera in Leiden uitgegeven.

Reden genoeg voor een gesprek met Tichelaar.

Ik was de enige jongen in het gezin na drie meisjes. Op de dag van mijn geboorte is vader met een kist sigaren rondgegaan op de fabriek om deze voor hem bijzondere gebeurtenis te vieren en te trakteren met sigaren, dat deed je toen nog. Hij was dolblij met een mogelijke opvolger, want daar is geen twijfel over mogelijk, dat dat zijn gedachte is geweest. Hierdoor was er voor mij eigenlijk geen mogelijkheid voor een vrije keuze, theoretisch misschien wel. Na de lagere school ben ik in 1940 naar de Rijks H.B.S. te Harlingen gegaan en daar heb ik weliswaar een diploma gekregen maar heb niet meer dan vier jaar H.B.S. gevolgd. In 1945 besliste de minister van onderwijs dat alle eind-examenkandidaten, die in die klassen zaten, een diploma mee naar huis kregen. Toen de school gesloten werd ben ik thuis gebleven en heb 'oorlog' gevoerd, zo zal ik maar zeggen en wat schoolwerk gedaan, maar daar kwam weinig van terecht. Er was veel voor nodig om het leven gaande te houden ook vanwege de welhaast verdubbelde bevolking van het dorp, evacués en onderduikers en vluchtelingen, alles wat die kant opkwam: Makkum is de eerste aanloop vanaf de Afsluitdijk.

Plaatsvervanger

Het laatste jaar ben ik veel op kantoor geweest, zeg maar als plaatsvervangend directeur, omdat vader heel vaak weg was. En ik wist wel waar dát om ging. Hij is de razzia van 7 april 1945 net ontlopen. In Makkum zijn toen acht jongens van zijn groep gefusilleerd, een week voor de bevrijding en toen zat vader ver buiten het dorp. Een wapendropping werd verraden. De wapens zijn uit de visfabriek van Van den Berg gehaald en dat was het bewijs. De jongens zijn hier midden in het dorp gefusilleerd. Mijn vader leidde die groep en hij wou het dorp niet uit. Maar ik heb hem gezegd, dat hij naar het zuiden, die kant op moest fietsen waar nog niet opgepast werd en ik heb hem gelukkig zo ver gekregen. Hij geloofde het helemaal niet, want het 'valt altijd wel mee'. Maar toen viel het helemaal niet mee. Hij is naar zijn commandopost in Hichtum gegaan en heeft daarvandaan de beschieting door de Canadezen van het dorp meegemaakt en met gemengde gevoelens aangezien natuurlijk. Na het einde van de oorlog heb ik eerst de zomer nog in Makkum doorgebracht.

Naar Delft

Mijn vader is ook niet direct teruggekomen maar heeft in Witmarsum werk gedaan in het Gemeentehuis om de boel te herstellen en het militaire gezag te ondersteunen. Dat heeft wel een paar maanden geduurd. Laat ik nog even teruggaan en beginnen te zeggen dat de fabriek stil stond nadat de laatste turf opgestookt was.

Ik weet niet precies meer wanneer dat geweest is, maar ik denk voor de kerst van 1944. Toen ben ik doorgegaan met het wekelijks betalen van de lonen. Voor de nog overgebleven zeventien mensen heb ik werk bedacht, wat schoonmaakwerk in de fabriek en onderhoud en daar riep ik de mensen dan voor bijelkaar. Toen was ik dus zestien jaar... En ik moest bovendien iedere dag melk halen en daarvoor vijftien km heen en weer terug fietsen. Daar werd niet over gepraat, dat was heel normaal. Dat fietsen heb ik natuurlijk ook altijd gedaan toen ik naar school ging. Vrij snel na de bevrijding begon die school weer, in hoog tempo en er vielen veel mensen uit. Ik denk, dat we pas in juli of zelfs pas in augustus ons diploma kregen.

Daarna richting Delft om scheikunde te studeren, dat stond vast. Ik ben op een klein kamertje gekomen bij een hospita, een vrouw van een N.S.B.-dominee, die uit nood kamers moest verhuren. Maar na vier jaar H.B.S. ging het niet zo best met de studie en bovendien werd ik na een half jaar ziek en heb ik twee jaar met tbc op bed gelegen. Eerst in Delft in het ziekenhuis en vervolgens naar huis, naar Makkum, onder toezicht van het Friesch Volkssanatorium in Appelscha. Na twee keer achter elkaar een recidief ben ik een klein jaar opgenomen geweest in Appelscha. In mei 1948 teruggegaan naar Delft om opnieuw te beginnen met scheikunde.

Netwerk

Mijn aandacht werd getrokken door een vereniging voor wereldpolitieke vraagstukken. Hieraan heb ik twee jaar actief deelgenomen en werkte ondertussen aan mijn propedeuse. Aan die Nederlandse Studenten Vereniging voor Wereldrechtshorde heb ik veel gehad: veel buitenlandse ervaring opgedaan, mensen leren kennen en eindelijk talen geleerd, vooral Duits. Ik ben door de Europese Beweging als eerste uitwisselingsstudent naar Duitsland gestuurd om te trachten verbindingen te herstellen. Sindsdien ben ik altijd een trouwe Duitsland-ganger geweest. In 1958 ben ik pas afgestudeerd: ik heb vier jaar over mijn propedeuse gedaan, want de verenigingen kostten tijd en bovendien was ik niet een ijverig student. Studeren valt me nog steeds zwaar. In 1952 ben ik terechtgekomen in de senaat van het Corps. Mijn schulden, die ik maakte tijdens mijn senaatsjaar, betaalde ik met een klus in de staatscommissie Rutten.

Met een aantal hoogleraren, curatoren, mensen als de Commissaris van Drenthe, mr. Cramer, met de hoogleraren Bottema, Heringa en Muntendam heb ik toen een mooi boek gemaakt. Het was een rapport met aanbevelingen aan minister Cals van Onderwijs voor het instellen van voorzieningen voor studenten. Het is de basis geworden voor zeg maar de secundaire arbeidsvoorwaarden voor studenten zoals sportfaciliteiten, studentenhuysvesting, mensa's enz. De eindzitting was in Slot Hubertus, op de Hoge Veluwe. Ik werd er heel goed voor betaald vond ik toen, met presentiegeld. Ik ben afgestudeerd in de procestechnologie, als fysisch technoloog. Voor de meeste jongens gold dat niet, maar in mijn geval stemden veel hoogleraren hun opdrachten af op mijn toekomstige taken in Makkum. Ze zeiden: 'Jij bent de enige van wie we weten, waar je terecht komt.' Mijn vader heeft nooit geklaagd over mijn lange studietijd. Tien jaar studeren was toen niet uitzonderlijk en het was inderdaad niet snel maar er stonden wel enige nuttige activiteiten tegenover. En keer het eens om: ik denk ook, dat ik niet zo veel zin had om naar Makkum terug te keren en dat ik de nodige uitvluchten heb verzonnen om mijn terugkeer te vertragen. Veel gereisd en er een netwerk opgebouwd waar ik tot op de dag ►

Een gemberpotje van Fries aardewerk uit Makkum.

van vandaag plezier van heb, een schoolvoorbeeld van de opvatting dat je tijdens je studie je vriendschappen en relaties vormt. Die tijd heeft zich terugbetaald. Maar ik was toen al lid van de Partij van de Arbeid en stond wel altijd als 'rood en gevaarlijk' bekend. Er waren er wel meer hoor, maar het was niet gangbaar. Net als mijn vader, vrijzinnig democraat. Hij is vele jaren wethouder voor de Partij van de Arbeid geweest, in de tijd dat ik in Delft zat. Douwe de Vries, directeur Tresoor Leeuwarden, zegt altijd: 'De Kingma's - bankiers uit Makkum - rechts en de Tichelaars altijd links van het midden.'

Terug naar Friesland

Professor Philippus Breuker stelde me eens de vraag waar ik Fries geleerd had. Thuis werd geen Fries gesproken. Mijn moeder is in Giethoorn opgegroeid als dochter van een hoofdonderwijzer en mijn ouders hebben elkaar op de Rijks H.B.S. in Leeuwarden leren kennen. Mijn grootouders spraken ook Nederlands thuis. In de oorlog heb ik lessen Fries en Latijn gehad van Wybren Altena in Makkum, privé. In Delft heb ik ook nog wat aan het Fries gedaan na de 'nije stavering' en dat vond ik fijn. Nog leg ik mij er op toe goed

Fries spreken. Fries lezen doe ik van kindsbeen af en ben begonnen met Nynke van Hichtum. Er wordt om mij heen veel verhollandst Fries gesproken, waarmee de taal ten onder gaat. Ik gebruik met opzet en met plezier veel oude, traditionele woorden. Ik spreek Fries met iedereen die Fries tegen mij spreekt. Vanwege de relaties werd er op kantoor Nederlands gesproken maar in de fabriek met de werknemers weer voornamelijk Fries.

Het roer om

Na mijn terugkomst in 1958 in Makkum ben ik eerst vijf jaar bedrijfsleider bij mijn vader geweest. Hij wachtte al lang op mij en wilde uitbreiden omdat de markt voor tegels en traditionele dingen groeide. In 1963 was vader inmiddels 70 jaar en kreeg ik het roer. We hadden een kleiwasserij op het terrein en er moest gebouwd worden, de reden waarom de wasserij moest verdwijnen. Daarom ben ik begonnen met het mechaniseren van de kleiwasserij. Die nam voortaan minder ruimte in en was niet meer zo weersafhankelijk. Het fabrieksgebouw kon worden uitgebreid met ovens en mensen erbij om aan de vraag te kunnen voldoen.

Pieter Jan Tichelaar

Door de razende inflatie van de jaren zestig en zeventig groeide toch het besef dat er een eind zou komen aan een product als het Makkumer aardewerk. Bovendien verdween bruikbaarheid als aankoopargument en zijn we sindsdien erg afhankelijk van de cultuur, van de modes. We zijn zeer bewust begonnen met andere fabrikaten te introduceren. Het bleef modderen, het eerste succes was het werk van Lucie Bakker en later Jan van der Vaart. Het kostte veel tijd en moeite om dingen voor elkaar te krijgen. Men wilde dat in Makkum niet en het was niets voor het personeel, dat ingesteld was op beschilderde voorwerpen. Zo werden we weggeconcentreerd door Arabia en door Engels aardewerk als Wedgwood. Nu onder mijn zoon Jan is dat pas ten volle doorbroken.

Kunsthistorie

Als kind had ik geen besef van het belang van het Fries aardewerk, geen idee van het cultuurhistorische perspectief. Ik was veel op de fabriek, raakte met alles vertrouwd. Het was de gewoonste zaak van de wereld. Tijdens de twee jaar ziek zijn begon ik aan de genealogie van de familie waardoor ik in contact kwam met Nanne Ottema. Als student groeide dat: ik volgde colleges kunstgeschiedenis bij Wenckebach en het verbaasde me, dat iedereen Makkum kende. In 1960 bestond Tichelaar 300 jaar, tenminste dat dachten we toen nog op grond van het onderzoek, dat Nanne Ottema daarnaar gedaan had. De tentoonstelling, die Bram Wassenbergh, de directeur van het Fries Museum, toen voor ons bedacht versterkte de belangstelling voor geschiedenis en cultuur. Hij zette mij aan het werk voor die tentoonstelling en zijn belangstelling is besmettelijk gebleken. Sindsdien heb ik me erin bekwaamd voorzover dat mag worden gezegd. De tentoonstelling in de zomer van 1960 in Makkum liep van mei tot september en trok meer dan 11.000 bezoekers. Het was nieuw, men zat er kennelijk op te wachten en allerhande bladen schreven erover. Na Makkum is de tentoonstelling naar het Boymans gegaan en daarna in de winter naar het Fries Museum, maar uiteindelijk riep de expositie meer vragen op dan antwoorden. We lieten bijvoorbeeld uit Luik blauwe dingen komen, waarvan we nu weten dat het zeker geen Fries aardewerk is. En toen gingen we op reis, op onderzoek uit: Minze van den Akker, oprichter en eigenaar van het Harlinger Aardewerk Museum en Jan Pluis, onderzoeker en auteur van diverse publicaties over Nederlandse tegels, en ik naar Oost-Friesland, Hamburg tot voorbij de Deense grens, zowel op bezoek bij particulieren als bij musea. Eindeloze reisverslagen met foto's waren het resultaat hiervan en die zijn er nog. Het onderzoek en de reizen werden vanwege mijn werk voorname-lijk in de vakanties gedaan en ik heb ook veel weekendreizen gemaakt met Cees Boschma,

de opvolger van Bram Wassenbergh en samen met hem kleine tentoonstellingen in Duitsland gemaakt.

Museum De Waag

In 1960 is naar aanleiding van de tentoonstelling de Stichting Fries Aardewerkmuseum De Waag opgericht en de gemeente Wonseradeel deed mee, was eigenaar van het gebouw. Er was al wat verzameld, we kregen voorwerpen in bruikleen maar ik kocht uiteraard ook interessante voorwerpen, die we tegen kwamen op reis en op de veiling of bij de handel. Bij een antiquair of op een antiekbeurs staan Friese stukken zelden of nooit opgesteld: ze worden bij navraag uit een kast gehaald of uit een la getrokken. Delftse majolica-schotels zie je trouwens ook nooit. Die beantwoorden evenmin aan de esthetische en kwalitatieve eisen, die de antiquair van het begrip delfts heeft. Het is een miskenning van het begrip delfts, maar commercieel aanvaardbaar. Je zou eigenlijk een scheiding moeten maken tussen fijn en grof delfts. Delfts, niet als geografische herkomst maar als aanduiding voor het type aardewerk. Dit type aardewerk, delfts, kan afkomstig zijn uit Engeland, Friesland of Hamburg. Fries aardewerk is dus niet fijn genoeg voor de antiquair: het wordt slechts achtergehouden voor de liefhebber, die het wel ziet. Voor een bijzonder stuk Fries aardewerk wordt maximaal € 10.000 tot € 15.000 betaald terwijl voor een top stuk Delfts (dus uit de stad Delft afkomstig) aardewerk een veelvoud betaald wordt.

Tot 1971 kregen de aanwinsten een plaats in het Pothuis waar in 1960 de zomer-tentoonstelling geweest was.

Er was gemeentelijke subsidie, ook om aan te kopen, maar met de komst van de nieuwe burgemeester kwamen er problemen, hoewel in die tussentijd wel is verzameld en gekocht. Pas in 1984 kon Museum De Waag echt ingericht worden en is het geopend door Prinses Margriet. Een deel van de Harlinger collectie van Minze van den Akker, die tegenwoordig opgesteld staat in zijn particuliere museum in Harlingen, stond er. De laatste jaren groeide bij mij het besef, dat er voor een museum als De Waag geen opvolging was, niet qua publiek noch qua beheer. Ik heb daarom niet geschroomd om mijn probleem met Rienk Wegener Sleeswijk van de Ottema-Kingma Stichting (OKS) te bespreken. Tot mijn vreugde en opluchting zijn we het eens geworden en is in 2003 de eigen collectie van Museum de Waag overgenomen door de OKS, inclusief de bedrijfscollectie. De stichting heeft het onder gebracht bij Keramiekmuseum Het Prinsessehof, zodat het behoud en beheer van de collectie voor de toekomst gegarandeerd blijven.

Een studie in delen

In 1999 is de Stichting Fries Aardewerk opgericht met als doelstelling het tot stand brengen van publicaties en het bevorderen van wetenschappelijk onderzoek op het gebied van Fries aardewerk. Ik heb Sytse ten Hoeve, directeur van het Scheepvaartmuseum in Sneek en tegelexpert Jan Pluis voorgesteld om in een serie boeken onze bevindingen neer te leggen. Eerder, in 1986 had Sytse mij gevraagd wat ik er van vond als Jan Pluis benaderd zou worden om mee te werken aan een jubileumtentoonstelling bij het vijftigjarig bestaan van het Fries Scheepvaartmuseum en daarvoor een catalogus zou schrijven. Tijdens het werk voor die tentoonstelling in 1988, Tegelvaart, was het idee ontstaan om betegelingen en resten van betegelingen in huizen en boerderijen in Friesland te inventariseren. En zo begon het en Sytse stelde opnieuw voor om Jan Pluis een boek te laten schrijven over de gleibakkerij van de familie Kingma in Makkum, waar ik dan weer een klein gedeelte in had en zo groeide de samenwerking. De oorspronkelijke plannen voor vier boeken zijn gewijzigd in zes boeken en vorig jaar is het plan voor een boek over de Friese pottenbakkers er als zevende nog

bij gekomen. Dit boek is het jubileumboek van de vijftigjarige Ottema-Kingma Stichting geworden. Voor de twee boeken over Harlingen is geweldig veel werk gedaan, maar enkele punten zijn onderbelicht gebleven. Dit heeft vooral betrekking op enkele stukken uit het laatste stukje van de achttiende eeuw en de gang der geschiedenis in de zeventiende eeuw en hun producten. Er is reden om te veronderstellen, dat er vanuit verschillende plaatsen in Holland een instroom is geweest van kennis en vakmanschap in de Friese gleibakkerij. Wie en wat dat zijn geweest is nog niet helder. Voor de achttiende eeuw is dat inmiddels aardig duidelijk, maar voor de zeventiende eeuw nog niet. Kwesties die nog aan de orde zullen komen zijn faience versus majolica: het verband tussen scherven van schotels, gedraaide kannen en vazen moet gelegd worden met enkele gedateerde stukken uit 1640-1690. Hier zijn schilders met noodnamen als de 'schilder van de vliegende kraai' en de 'schilder van lekkere vis' aan verbonden. Het eerste wat ons echter te doen staat is een supplement op de boeken met alle correcties, indices en woordenlijsten. Helemaal klaar zijn we dus nog niet.

Studiekring Eerste Millennium geen Delahaye-fanclub

De heer Ad Maas, voorzitter van de Studiekring Eerste Millennium, stuurde een reactie op het artikel van redactielid Kerst Huisman in het vorige nummer, waarin werd betoogd dat Albert Delahaye, de geestelijke vader van de Studiekring, ook in het *Oera Linda* boek geloofde.

Het artikel van Huisman was een reactie op geluiden in de Studiekring, dat de redactie van de Leeuwarder Courant in 1984 een tekst van Delahaye 'vertrouwelijk' in handen had gekregen. In werkelijkheid had Delahaye zijn tekst naar de LC gezonden met de bedoeling, dat daaruit gepubliceerd zou worden.

De heer Maas gaat in zijn reactie breedvoerig in op de huidige opvattingen in de Studiekring, die naar zijn zeggen zeker geen fanclub van Delahaye is. In publicaties van de Studiekring wordt ruimschoots aandacht geschonken aan mensen die de opvattingen van Delahaye afwijzen. "Zeker in combinatie met de aan het artikel toegevoegde kolom Delahaye en zijn volgelingen krijgt de lezer de suggestie opgedrongen dat de Studiekring een Delahaye-fan-club is. Deze onjuiste suggestie bestrijd ik hier," schrijft Ad Maas.

Over de brief van Delahaye aan de redactie van de *Leeuwarder Courant* zegt Maas: "Kerst Huisman wil met een briefje aantonen dat Delahaye in het *Oera Linda* boek een authentieke bron zag voor de geschiedenis van het eerste millennium in onze streken. Kan best zijn dat hij dat een tijdje gedacht heeft. Licht toch ook voor de hand? Waarom zou hij anders dat stuk geschreven hebben? Maar het moet Huisman toch te denken geven dat Delahaye een tekst die hij kennelijk zo belangrijk vond uiteindelijk niet opgenomen heeft in het door hem toen beoogde boek (*De ware kijk* op, deel 1) en ook dat de bezorgers van zijn nagelaten werk

(*De ware kijk* op, deel 2) deze tekst niet opgenomen hebben. Briefjes zoals aan Huisman heeft Delahaye wel meer geschreven, maar er is ook een dringend advies van de bekende archivaris Fasel aan Delahaye om het manuscript niet uit te geven."

Over Albert Delahaye zegt Ad Maas ook nog: "Helaas, Delahaye wou altijd teveel bewijzen. En dat is of wordt dan een valkuil. Om nog meer overtuigingskracht toe te voegen aan zijn uitgangsstelling kwam hij met kritiek op de interpretatie van de Peutingerkaart (en daar had hij het bij moeten houden, naar mijn persoonlijke mening) en vervolgens met een nieuwe totaalvisie op dat dertiende-eeuwse document. En zelfs kwam hij ertoe om een mystificatie als het *Oera Linda* boek enige tijd te gaan zien als een oorspronkelijke bron die zijn hypothese bevestigde. Hoe dacht Delahaye over dit manuscript in de laatste jaren van zijn leven? We weten het niet met zekerheid. Ik denk dat hij zelf ingezien heeft dat hij er beter van af kon zien."

Het Ontbijtservies van Wintersteijn

De tentoonstelling "Steengoed" over 400 jaar Fries aardewerk bracht mij een anekdote over aardewerk in herinnering. Het verhaal was eigenlijk bedoeld om te dienen bij de beschrijving van "De Stoep", een huis aan de zuidzijde van de Dorpsstraat in het dorp Oost Vlieland. Maar de geschiedenis van dat huis is zo rijk dat er wel een anekdote af kan. Ik hoop niet dat u het mij kwalijk neemt dat het hier niet om Fries maar om Engels aardewerk gaat.

Johannes Augustus Wintersteijn was in het jaar 1832 visiteur der in- en uitgaande rechten en accijnzen in "Het Vlie". Hij woonde destijds in Oost Vlieland in een aanzienlijk huis dat nu "De Stoep" heet. Hij bezat een Engels ontbijtservies met zijn naam erop, dat in bezit van deze familie is gebleven.

Uit een brief, die de familie Wintersteijn in 1992 naar "De Cultuur Historische Vereniging van Vlieland" stuurde, blijkt dat de nazaten van visiteur Wintersteijn met een aantal vragen omtrent dit servies zijn blijven zitten. Volgens verhalen die in deze familie de ronde doen zou dit serviesgoed een schenking aan visiteur Wintersteijn zijn geweest door een dankbare kapitein van een gestrand schip. Maar men wist niet met welk schip dit aardewerk op Vlieland was gekomen of wat de naam van de kapitein was.

We kunnen de antwoorden op deze vragen vinden in het archief van Tresoar in Leeuwarden.

Hull, vrijdag 27 april 1832.

In de haven van Hull, een stad aan de oostkust van Engeland, lag het Oost Friese smakschip "De Jonge Heer". Het was een klein zeeschip met een vierkoppige bemanning. Drie van hen kwamen uit "Nieuw Harlingerziel" in Oost Friesland: kapitein Arde Haaren de Vries, matroos Johan Boydings Sanders en de 14-jarige kok Jahnke Heyen Mammen. Stuurman Folkert Hilrichs Harms had "spiekeroog" (Spiekeroog) als "hjemsted". Zij waren bezig een lading aardewerk aan boord te

brengen. Het was geen zwaar werk.

Maar het inpakken van het breekbare aardewerk in kisten met stro als stootkussens, en het stouwen van de kisten in het ruim waren nauwgezette en tijdrovende karweitjes, die bijna een week tijd kostten.

Op 7 mei, 's morgens om zes uur, toen er een gunstige wind uit het westen waaide, zeilde "De Jonge Heer" de haven van Hull uit. Daar het schip te licht beladen was en dus te hoog op het water lag, zeilden zij eerst in noordelijke richting langs de kust. Een mijl ten noorden van Hull namen zij kalksteen in als ballast en voeren daarna naar het vuurschip Spurn in de monding van de rivier de Humber, waar zij 's avonds om zes uur voor anker gingen.

De Overtocht.

Met een "frisse koelte" vanuit het zuidwesten besloten zij diezelfde maandagavond nog koers te zetten naar Bremen. Zij voeren "Oost ten zuiden". Maar lang konden zij niet genieten van de "frisse koelte". Des nachts wakkerde de wind aan en liep van west naar noordwest. Bevreesd voor storm maakten zij zo veel mogelijk snelheid om het ergste stormgebied te omzeilen. En misschien zou dit ook wel gelukt zijn als de lucht de volgende ochtend, op dinsdag de 8ste mei, niet zo zwaar betrokken was geweest dat zij niet in staat waren "polus hoogte nogte breedte te neemen of verkrijgen". Zij konden het stormgebied niet meer vermijden.

De wind nam meer en meer toe. De zeeën werden hemelhoog. Zij moesten zeil minderen. In de namiddag draaide de wind opnieuw en kwam nu pal uit het noorden.

Vanaf de hoge overslaande koppen der golven sloeg voortdurend zeewater over het schip. Steeds als een hoge overslaande golf hen gepasseerd was, viel het schip met een glijdende, weemakende beweging omlaag naar het diepste punt van het golfdal, om vervolgens weer opgeheven te worden. De storm werd nog heviger en "de zee was al meer en meer holder loopende" zoals de bemanning later zou verklaren. De zeilen waren nu geheel gereefd en het roer was niet meer zo gehoorzaam in de holle zee. Zij hadden het schip bijna niet meer in hun macht en dreven af naar de gevaarlijke kusten der waddeneilanden in het zuiden.

De stranding.

Tegen middernacht, toen de dinsdag overging in woensdag, hadden de harde wind, de verbolgen zee en de woedende golven hen zover naar het zuiden toe geslagen dat zij ten noordoosten van het schip de vuren peilden van Vlieland en

Terschelling. Zware stortzeeën vielen op het schip. Zij halsden over bakboord om weg te komen van lager wal. Bij die manoeuvre werd het schip in de flank gepakt. De sloep raakte los en werd door een stortzee onderste boven op het dek geslagen. Samen met de volgende stortzee verdween de sloep van boord, en het schip viel op zijn zij. Het richtte zich niet meer op. Het grootzeil en de stagfok waaiden uit de lijken en het schip dreef de branding binnen van "De Buitengronden" ten westen van "De Hors".

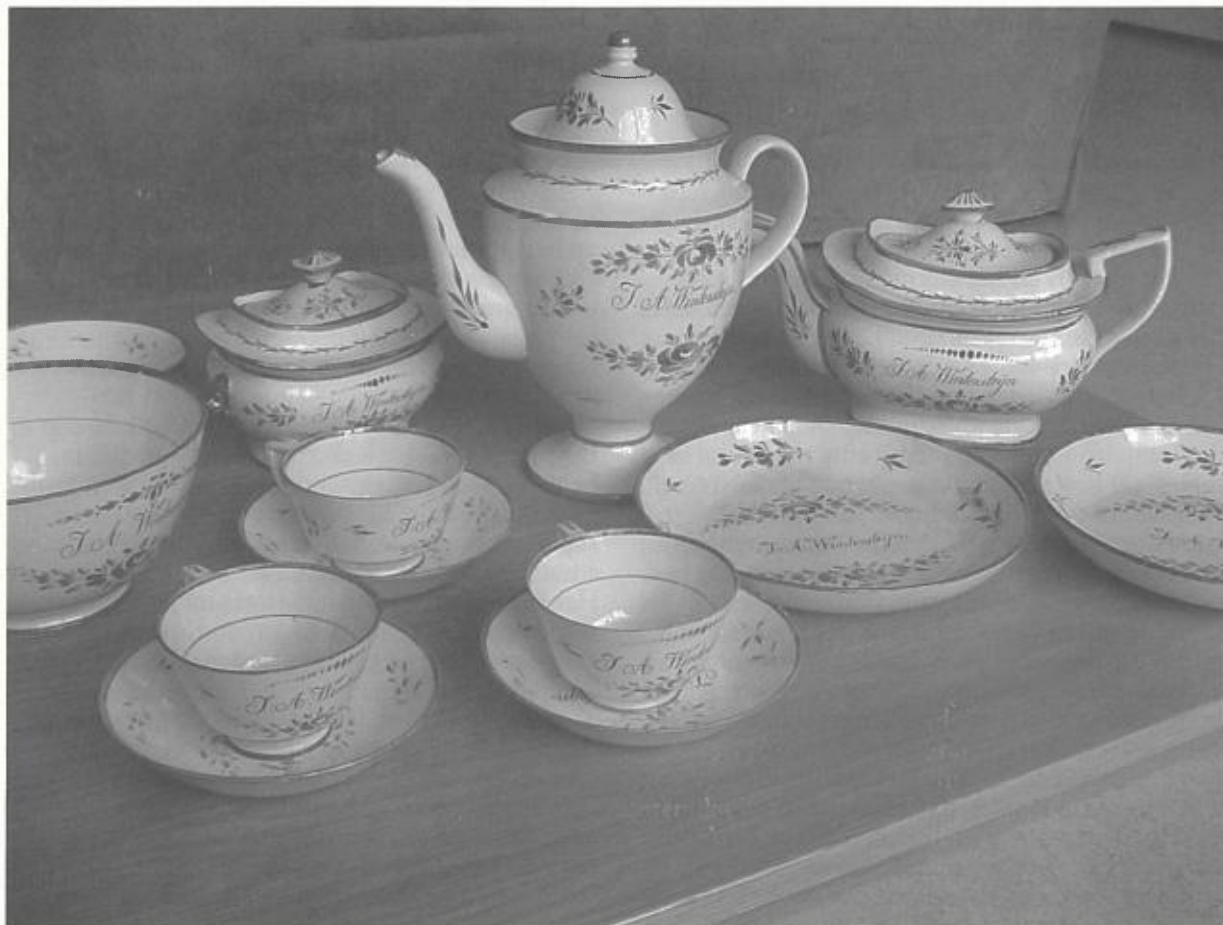
Een gevaarlijk, ondiep gebied, ver in zee, waar bij storm het witte water bruist en kolkt.

De bemanning gaf zich nu over aan de golven en de wind. Hier was geen zeemanskunst meer tegen opgewassen. Tot hun geluk werd het schip over de buitengronden heen geblazen naar de Hors erachter.

Daar strandde "De Jonge Heer" op de kust.

Het dek lag gekeerd naar de dolgeworden zee.

Wie zich nu nog op het dek waagde, zou worden weggeslagen door de branding. In het ruim hoorden ze het serviesgoed rinkelen, maar het brak niet. ►

Het theeservies van (Johannes Augustus) Wintersteijn is volgens familie-overlevering ooit verkregen door Wintersteijn toen hij van 1819-1837 commies visiteur op Vlieland was.

De Vliehors: zee of land?

Als het vloed is en het stormt vanuit het noorden, dan overstroomt De Vliehors en wordt zee. Dan is het geen plaats waar mensen kunnen overleven. Hier lag het schip nietig op de onderzeese banken. De bemanningsleden van "De Jonge Heer" overleefden de stranding en schuilden benedende in de nachtelijke uren van die woensdagochtend 9 mei. Daar luisterden zij naar wat de zee hen te vertellen had, en wat ze hoorden en voelden beviel hen niet. Ze begrepen dat de zee het schip aan stukken breken wou. Er was één ding dat hen nu nog redden kon: het vallen van het water. Om drie uur in de ochtend trok het hoge water zich terug. Voor het eerst durfde de bemanning aan dek te komen. Toen het licht werd konden ze hun situatie overzien. Tussen hun schip en de vaste wal van het eiland Vlieland bruiste en kolkte een drie kilometer brede zee. Zonder de overboord geslagen sloep konden ze het eiland niet bereiken. Zij bleven aan boord en hoopten dat de storm zou afnemen voor het terugkeren van de vloed. Urenlang keken ze uit over de zee die hen van het eiland Vlieland scheidde, en zij zagen de oplossing niet.

Toen kwam er vanuit het oosten een vaag silhouet

op hen af, dat tegen de storm in snel naderde. De mannen debatteerden opgewonden met elkaar wat er onder deze omstandigheden zo snel door het opgejaagde water op hen af kon komen. Na enige minuten zagen ze dat het een man te paard was. Het paard naderde, naar het hen toescheen, over het water in gestrekte draf. De razende natuur leek geen vat op het dier te hebben, de ruiter lag achter de brede hals en zocht daar beschutting. De mannen op het gestrande schip staarden naar het dier maar konden deze situatie niet direct doorgronden. Het begon hen te dagen toen zij achter de ruiter wagens op hoge wielen zagen opdoemen, getrokken door nog meer paarden. Op de wagens zaten mannen. Toen drong het tot de schipbreukelingen door dat de zee tussen hun schip en het eiland bij eb zo ondiep was dat men er door heen kon waden. De ruiter en de wagnaars kwamen hen hulp aanbieden. Zij sloegen deze hulp af want volgens het zeerecht zou redding door anderen verlies van schip en lading betekenen. Nu ze hadden gezien dat de Hors doorwaadbaar was hoefden ze niet meer gered te worden.

De Dooltocht.

De zeelui op "De Jonge Heer" besloten niet meteen te vertrekken. Nu zij op de hoogte waren van de situatie besloten ze de volgende vloed af te wachten, in de hoop dat de storm zou afnemen en dat zij dan het schip weer vlot konden krijgen. Maar toen de vloed die woensdag voor de tweede keer kwam opzetten stormde het nog steeds. Het schip raakte niet vlot. Voor de tweede keer moest de bemanning zich benedendeks schuilhouden. De branding ging weer zo hevig te keer dat ze opnieuw vreesden dat het schip zou worden verbrijzeld onder het beuken van de branding. Het water trok zich 's woensdagmiddags om half vijf voor de tweede keer terug.

Bij laag water verliet het scheepsvolk het gestrande schip. Uren lang waadden zij in de vliegende storm door het ondiepe water op "De Hors".

's Avonds om 7 uur bereikten zij het Posthuis op het westen van het eiland. Maar men weigerde hen onderdak omdat er op het eiland quarantaine gold voor vreemde zeelieden.

Zij werden naar de quarantaineloods gestuurd.

Het scheepsvolk van "De Jonge Heer" dwaalde uren lang rond, maar ze vonden geen onderdak.

's Avonds om tien uur kwamen ze aan op het oostelijk deel van het eiland. Daar stuitten zij op de strand- en quarantainewachters die hen de toegang tot het dorp Oost Vlieland weigerden. Men stuurde hen terug naar het westelijk deel van het eiland, waar de quarantaineloods stond.

Het scheepsvolk was nu volkomen afgemat.

Een nieuwe dooltocht terug naar het westen was onmogelijk. Gelukkig kregen ze hulp. De strandvonder en de heer visiteur der quarantaine gaven hen paard en wagen en stuurden enige quarantainewachters met hen mee.

Rond middernacht, na een dooltocht van acht uren over het eiland, bereikten zij de quarantaineloods.

In Quarantaine.

De quarantaine van de bemanning van "De Jonge Heer" duurde tot 28 mei van het jaar 1832.

De loods, waarin zij onderdak hadden gevonden bevond zich op een verlaten plek op het westelijk deel van het eiland. Het vooruitzicht van een langdurige afzondering beviel de mannen echter niet. De volgende morgen vertrokken ze naar hun schip in de hoop dat zij het deze keer bij vloed wel vlot zouden kunnen krijgen. Er kwam echter geen beweging in.

Zij besloten nu het schip zo snel mogelijk te lossen. Het westelijke einde van het eiland lag er zo verlaten bij dat de Vlielanders hen toestonden tussen het schip en de quarantaineloods heen en weer te trekken. Hier woonden geen mensen, dus was er ook geen gevaar voor besmetting. Het lossen van het aardewerk werd voortvarend aangepakt. Het was zaak de goederen zo snel mogelijk uit het schip te halen want er was door

de branding een luik weggeslagen. Van boven af liep het zeewater in het schip. En door de werking van de scheepsrump in het zand zou het schip van onderen ook spoedig gaan lekken.

Het lossen van het schip duurde een week.

Toen hadden ze de gehele lading met behulp van de wagen naar de duinen gebracht en vandaar naar de quarantaineloods.

Zij verbrandden "het stroo en de emballage", die als verpakking van het aardewerk hadden gediend en deden het aardewerk opnieuw in kisten. Door de nauwgezetheid waarmee kapitein Arde en zijn mannen de lading in Hull hadden verpakt en gestouwd in het ruim, had het aardewerk de stranding goed doorstaan.

Verkoop in het logement van Coert Smit.

Op 28 mei van het jaar 1832 eindigde de quarantaine voor de bemanning van "De Jonge Heer".

Zij vertrokken naar het dorp Oost Vlieland.

Ook de lading aardewerk die zij uit het gestrande schip hadden gehaald werd naar het dorp gebracht.

De mannen namen hun intrek in één van de logementen voor zeelieden in het dorp. Meestal duurde het verblijf van gestrande zeelieden in Oost Vlieland niet lang.

De bemanning van "De Jonge Heer" zal waarschijnlijk ook snel zijn vertrokken. Alleen de kapitein bleef achter om de verkoop van het aardewerk voor te bereiden.

Dit ging vaak gepaard met een langdurig administratief getouwtrek. De kapitein zal daarbij wel zijn bijgestaan door een deskundige. Mogelijk was dat visiteur Wintersteyn. Bewijzen daarvan heb ik echter niet gevonden.

Pas anderhalve maand na het opheffen van de quarantaine, op 17 juli van het jaar 1832 begon de verkoop van het Engelse aardewerk van het gestrande smakschip

"De Jonge Heer". Deze verkoop vond plaats in het logement van Coert Smit. Door de tijden heen was dit één van de plaatsen geweest in Oost Vlieland waar men de zaken der zee regelde. In de Gouden Eeuw in herberg "s Lands Welvaren", die toen op deze plaats stond. En ook nu nog draagt deze herberg een heel toepasselijke naam: "De Zeevaert". De belangstelling voor de verkoop was zo groot, dat men in de stukken over een menigte sprak. Er waren niet alleen Vlielanders aanwezig maar ook van buiten het eiland waren vele kopers gekomen.

Het serviesgoed dat verkocht werd leek een bijna hypnotiserende uitwerking op de kopers te hebben.

Zij die juist voor een flink bedrag waren begonnen met rood en bont theegoed, raakten meteen weer in de ban als er uit de volgende kist zwarte theepotten met gouden rand tevoorschijn kwamen, of grijze kroezen, blauw verguld thee-

goed, licht zwart bonte likkepotten, gele vlootjes of groene kinderserviezen. Uit iedere kist kwam weer iets anders. Totdat de veilingmeester de menigte naar huis stuurde of naar de logementen in het dorp. Zo kwam er een einde aan die eerste dag. De volgende dag op 18 juli werd de verkoop voortgezet.

Twee dagen waren ze al bezig met de verkoop en nog steeds werden de kopers verrast door nieuwe kleuren en vormen. Uit een aantal kisten kwamen zelfs luxe nachtserviezen tevoorschijn. De notabelen in het dorp, met notaris Van Der Kop voorop, verdrongen zich om voor een forse prijs een luxe nachtservies op de kop te tikken. Als je vanaf die 18de juli van het jaar 1832

's nachts een po van "De Jonge Heer" onder je bed had staan dan genoot je aanzien in het dorp Oost Vlieland. Johan August Wintersteijn kwam pas laat die 18de juli binnen in het logement van Coert Smit. Hij was te laat voor het nachtservies.

Hij was één der weinige notabelen op het eiland, die zich 's nachts met eenvoudige middelen moest blijven behelpen. Wintersteijn begon pas te kopen toen er al 414 partijen aardewerk waren verkocht. Dat was aan het einde van de tweede dag.

Toch wist hij nog 27 partijen aardewerk te bemachtigen. Maar onder de koffiekannen, lampetkannen, souskommen, schotels, "tarienen" en "asiettes" die hij wist te bemachtigen, bevond

zich geen ontbijtservies. Daarvoor was hij ook te laat. Er waren kort voor zijn komst twee ontbijtserviezen verkocht aan notaris van der Kop voor 3 gulden 50 cent en aan strandmeester Reinbach. De verkoop van al het aardewerk van "De Jonge Heer" had drie dagen geduurd. Pas na de 726ste hamerslag was de hele lading verkocht.

De hedendaagse familie Wintersteijn kon wel eens gelijk hebben: de kapitein van het gestrande schip was hun voorvader de visiteur dankbaar. Hij is naar Engeland teruggegaan voor nieuwe vracht en heeft daar een servies besteld en ieder onderdeel van het bewuste servies laten voorzien van "J.A. Wintersteijn" in krullerige letters. Vast en zeker heeft hij op een latere tocht zijn Vlielandse vriend weer bezocht en hem het servies cadeau gegeven.

Bronnen: *Haardsteeregisters* 1637 en 1644. Streekarchief Hoorn, *Verpondingsregister* ca 1680, Kadastrale leggers, kadastrale kaart van 1832, *Oorspronkelijke Aanwijzende Tafel*, 1832, notarieel archief, gemeentearchief Vlieland. Transportregisters van Vlieland, Tresoar te Leeuwarden.

Ben Stenekes was verbonden aan Museum Tromp's Huys op Vlieland

Jacobus Sibrandi Mancadan:

kunstschilder en ondernemer (2)

Het eerste gedeelte van dit artikel verscheen in het julinummer van Fryslân en behandelde de afkomst en huwelijk van Mancadan en diens zakelijke activiteiten met betrekking tot huizen en veenderijen. In dit tweede gedeelte zal nader worden ingegaan op zijn gezin, schildersloopbaan en werk. Naar aanleiding van de eerste aflevering ontving ik een interessante reactie van mevrouw R. Bouma te Leeuwarden.

Zij wees erop dat Sannes in zijn *Geschiedenis van Het Bildt* melding maakt van een zekere Sybren Augustinus "glaesmaecker te Mennertschae", een glazenier dus.

Deze heeft in 1597 in opdracht van de pachters der landerijen, die de stad Franeker op Het Bildt bezat (en nog steeds bezit), een raam gemaakt met het stadswapen van Franeker, dat vermoedelijk in de kerk te St. Jacobiparochie is geplaatst. Een interessante bijkomstigheid is dat tien jaar later deze pachters de later beroemd geworden globebeker aan hun pachtheren in Franeker schenken; waarschijnlijk is deze gemaakt door Pibo Gualtheri, die we in de vorige aflevering tegenkwamen.

Het is dus zeer waarschijnlijk dat Mancadans vader zijn loopbaan is begonnen als glazenier en dit beroep later heeft verruild voor meer ambtelijke bezigheden. Het zou in ieder geval mede de artistieke aanleg van zijn tweede zoon kunnen verklaren.

Na in het voorgaande de zakelijke activiteiten van Mancadan te hebben geschetst, wil ik nu iets zeggen over zijn persoonlijke omstandigheden. Het echtpaar Mancadan kreeg op 10 augustus 1635 een dochter Ebel, genoemd naar de moeder van Elske, maar het kind overleed nog dezelfde maand en werd in Minnertsga begraven volgens het

Handschrift Siderius. Ruim een jaar later wordt zoon Sybrandus geboren en in 1639 een tweede dochter Ebel.

Sybrandus ging theologie sturen in zijn geboortestad, trouwde al op 19-jarige leeftijd en kon reeds zes maanden later zijn oudste zoon Johannes ten doop houden. Het was in die tijd ongebruikelijk dat mannen zo jong trouwden en zeker niet als ze

nog studeerden; een en ander is dan ook een voorteken voor de verdere levenswandel van Sybrandus. Hij werd in 1658 predikant te Oosterwierum, het stamdp van de familie Fogelsangh en in 1676 afgezet wegens o.a. "onkuisheid" voor het huwelijk gepleegd met zijn derde vrouw, "een lange treijn van menigvuldige dronckenschappen" en bovendien bestond er in zijn gemeente een "bijna algemeene tegenheit tegen sijn E. persoon". Ook was er al eens een tekort in de classicale kas geconstateerd tijdens zijn quaestorschap. Tekenend in dit verband is dat zuster Ebel in de boedel van haar vader tientallen bedelbrieven van Sybrandus vindt "waaruit evident kan worden gezien wat hij soo voor als na van vader aan geldt heeft versocht en bekomen". Sybrandus krijgt echter nog een kans en wordt in 1679 predikant te Tjerkgaast, maar wordt na enkele jaren weer afgezet en neemt, zoals zovelen die geen toekomst meer zagen in Nederland, dienst bij de V.O.C. en vestigt zich in de Kaapkolonie. Dankzij de zegeningen van het internet weten we nu dat hij kort na 1682 in Stellenbosch werd benoemd als de eerste onderwijzer, tevens ziekentrooster en voorlezer, zodat hij toch weer in de zondagse eredienst voorging. Op de campus van de Universiteit van Stellenbosch is zelfs een gastenverblijf naar hem genoemd ("die Mankadan-onthaallokaal en -herberg") en in Stellenbosch zelf een straat. De ondeugden van Sybrandus zijn al herhaaldelijk breed uitgemeten in de literatuur, daarom wil ik hier in positieve zin zijn levensbeschrijving beëindigen: het N.N.B.W. (deel IX) vermeldt van hem dat hij tweemaal "Nederlandse verzen" heeft gepubliceerd (ik ken de gedichten niet maar ik gun de dichter het voordeel van de twijfel). Een van de bundels waarin de verzen verschenen was "De prophetische duyve met een Olijf-taxken" door Gellius Boëtius (2 dln 1660, 1664) en we vinden deze boeken ook in de nalatenschap van Mancadan sr. Sybrandus heeft waarschijnlijk vijf kinderen gehad, alleen van de oudste, Johannes, is ons de verdere levensloop, die ook niet geheel vlekkeloos is, bekend. Hij is in de leer geweest bij zijn neef, de goud- en zilversmid Mathijs Siderius en volgt hem ook op als stempelsnijder van de munt van Friesland. In 1696 wordt hij echter aangeklaagd wegens valsemunterij, wegens gebrek aan bewijs wordt hij vrijgesproken, maar moet wel de proceskosten betalen en tot zolang blijft hij in hechtenis. Johannes woont in het huis van zijn grootvader in de Doelestraat en hij verkoopt dit in 1713 aan Anthonius Coulon.

Met de vrouwelijke lijn legt de familie Mancadan meer eer in. Dochter Ebel trouwt met Broer Boelens, aanvankelijk schrijver van een compagnie soldaten; tevens was hij landmeter (geadmitteerd in juni 1649) en later grondbezitter en lid van het nedergerecht van Opsterland te Beetsterzwaag.

Nakomelingen van hen trouwden in adellijke families o.a. achterkleindochter Ypcken Hillegonda van Boelens trouwde met Rijnhard baron van Lynden. Zodoende kwamen de stukken inzake Mancadans nalatenschap in het familiearchief Van Harinxma thoe Slooten terecht.

Landschappen

Hoe moeten we nu het werk van Mancadan als schilder zien tegen de achtergrond van de in het voorgaande weergegeven feiten? Leveren deze feiten nieuwe gezichtspunten op? Misschien, in elk geval bevestigen ze wel bestaande vermoedens en geven ze antwoord op bepaalde vragen. Enige jaren geleden schreef de kunsthistorica mevrouw M. Laferte een (ongedateerde) scriptie over Mancadan. Zij stelt hierin dat Mancadan vermoedelijk sterk beïnvloed is door Haarlemse schilders zoals Pieter Molijn, Jan van Goyen en Salomon van Ruysdael. Het kleurgebruik bij Mancadan is eveneens tonaal d.w.z. vrij monochroom met bruine, groene, grijze en gelige tinten, maar ook zijn volgens Laferte bepaalde composities van deze Haarlemse schilders in het werk van Mancadan terug te vinden. Andere schrijvers hebben verondersteld dat Mancadan misschien een leerling van de Leeuwarder schilder Lambert Jacobsz. is geweest. Laferte merkt dan terecht op dat in de schilderijen van Mancadan niets van de invloed van Lambert Jacobsz. is terug te vinden. Zoals eerder vermeld in dit artikel was Mancadan vlak na het overlijden van zijn vader (eind 1625 begin 1626) niet aanwezig bij het opmaken van enkele aktes.

Dit kan erop wijzen dat hij toen voor een lange tijd afwezig was en niet in Friesland verbleef, maar misschien wel in het buitenland en in dit geval dan in Italië. Voor een verblijf in Italië bestaan wel aanwijzingen. Mancadan schilderde veel zogenaamde italianiserende landschappen: romantische heuvel landschappen bij voorkeur met een ruïne en gestoffeerd met herders en vee. Ook komen in zijn inventaris, naast Franse en Latijnse, ook Italiaanse boeken voor o.a. een Italiaanse geschiedenis en de Psalmen in het Italiaans. Ik kan me niet voorstellen wat iemand in Leeuwarden met Italiaanse psalmen doet, tenzij hij in Italië is geweest, maar onomstotelijk bewijs is er niet. De kunsthistorici spreken ook over vermoedens in dit opzicht, alhoewel op de internet-site van de Staatsgalerei Stuttgart zonder meer wordt vermeld dat Mancadan en zijn generatiegenoot Corn. van Poelenburgh in Italië zijn geweest. Boschma vestigt de aandacht op de verwantschap van bepaalde landschappen van Salvator Rosa met het werk van Mancadan. Mancadan kan gedurende zijn verdere loopbaan ook heel goed meerdere malen Haarlem hebben bezocht, de vrouw van Elske's broer Meynte had namelijk een broer die pottenbakker was in

Haarlem. Dat de familiebanden wel werden onderhouden blijkt uit het Handschrift Siderius dat ons uur en dag (12 mei 1673) van het overlijden van deze broer weet te melden.

Naast de italianiserende landschappen schilderde Mancadan ook landschappen die geïnspireerd lijken op Scandinavië. Laferte veronderstelt hierbij de invloed van Allaert van Everdingen, voorzover bekend de enige Nederlandse schilder van wie men weet dat hij daar is geweest en die na 1645 enige tijd in Haarlem heeft gewoond. Behalve deze twee soorten landschappen is er nog een derde, weliswaar heel kleine, categorie, die echter Mancadan in Noordelijk Nederland wel tot een uitzonderlijk schilder maakt in het midden van de 17e eeuw. Er zijn namelijk van hem vier Nederlandse landschappen bekend, waarvan er twee in het Fries Museum aanwezig zijn. Deze schilderijen veroorzaakten bij S.J. van der Molen een "Aha-Erlebnis" toen hij deze in de dertiger jaren zag afgebeeld in een veilingcatalogus uit 1919 van Mak. De op de schilderijen voorkomende boerderijen herkende hij als typisch voor het Zuidoosten van Friesland, alhoewel hij op dat ogenblik niets wist van de achtergrond van de schilder en diens verveningsactiviteiten. Hij heeft van zijn bevindingen verslag gedaan in een artikel in het blad *Noorderland* jrg 1942/43. Volgens Van der Molen zijn de boerderijen duidelijk herkenbaar als van de typen die in de Friese Wouden en met name in de streken van Bakkeveen en Siegerswoude voorkomen; een woonhuis op één van de schilderijen vertoont grote overeenkomst met een in 1925 afgebroken Saksisch huis in Duurswoude. Sindsdien staan deze schilderijen bekend als landschap in Zuidoost Friesland. Vermeldenswaard is nog dat Van der Molen schrijft dat hij niet weet waar de schilderijen zich dan bevinden, maar de directeur van het Fries Museum (Wassenbergh) "koestert de hoop ze nog eenmaal tot de verzameling van het Museum te mogen rekenen". Die hoop is vervuld, want in 1952 heeft het Museum ze aangekocht bij de fa. Hoogendijk te Amsterdam voor f. 3.000 per stuk. Het derde Noordnederlandse landschap is in bezit van het Groninger museum, doch verblijft als bruikleen in het Veenkoloniaal Museum te Veendam. Het is daar ook wel op zijn plaats, want het stelt volgens de overlevering voor de heer Adriaan Geerts Wildervanck te midden van de veenderijen bij de gelijknamige plaats. Volgens dr Heppner is het te dateren omstreeks 1647 (toen Wildervanck ontstond) en kent het een "ononderbroken traditie van bezitters". Dit wordt bevestigd door het Groninger Museum: het is in 1894 geschonken door mr H.O. Feith jr., een na-zaat van Adriaan Geerts, wiens familie het 90 jaar in het bezit had gehad. Dit alles neemt niet weg dat Mancadan bij het schilderen best wel eens zijn eigen veenderijen voor ogen kan hebben gehad.

Volgens een artikel in *Gruoninga* (1e kw.1967) over de familie Wildervanck is Adriaan Geerts medio 1647 begonnen met de vervening, zodat het schilderij niet eerder kan zijn ontstaan. Overigens is het doek voor Mancadan ongebruikelijk groot, het is hoog 154 cm en breed 205 cm. (de Friese landschappen meten slechts 29,5 bij 63 cm.). Het vierde doek van deze categorie was in 1966 in particulier bezit en volgens Boschma stelt dit ongetwijfeld ook een landschap in Frieslands Zuidoosthoek voor. Het is op het omslag afgebeeld en er is niet veel fantasie voor nodig om in de kaarsrechte weg de door Mancadan gedeeltelijk zelf bekostigde pas aangelegde weg bij Siegerswoude te zien.

Zuidoost Friesland

Was Van der Molen stellig overtuigd dat Mancadan bestaande landschappen in Zuidoost Friesland heeft afgebeeld, mevrouw Laferte in haar meergenoemde scriptie, is dit allerm minst. Zij ziet grote overeenkomsten met landschappen van Goltzius en Molijn, waarbij laatstgenoemde dan weer Goltzius navolgde. Zij stelt dan ook dat het zeer onwaarschijnlijk is dat de onderhavige landschappen van Mancadan een bepaald gedeelte van Friesland zouden weergeven. Bovendien is ze van mening dat Mancadan deze landschappen in het begin van zijn carrière zou hebben geschilderd en pas na 1640 is begonnen met de italianiserende landschappen. Dit lijkt mij zeer onaannemelijk. Een beginnend kunstenaar, net teruggekeerd uit Haarlem of misschien zelfs Italië, die de wereld nog moet veroveren met zijn schilderijen, begint m.i. niet met het vervaardigen van de toch enigszins somber aandoende landschappen waar het hier om gaat. Zal hij niet eerder modieuze en lieflijke taferelen schilderen in een omgeving die aangenaam is voor het oog? De Friese landschappen lijken mij eerder het werk van een kunstenaar op latere leeftijd die, wonend of vaak verblijvend midden in een veengebied, de omgeving schildert waar hij met de neus bovenop zit en die hij bovendien ten koste van veel geld en moeite, mee heeft helpen maken tot wat het dan is. In elk geval zullen deze landschappen pas zijn ontstaan na 1644, het jaar waarin Mancadan zijn landaankopen deed in het veengebied. De heer J.A. Mulder, deskundige op het gebied van boerderijen, bevestigde desgevraagd dat de boerderijen van Mancadan inderdaad typisch zijn voor Zuidoost Friesland en uiteraard het aangrenzende deel van Drente. Het is echter volgens hem uitgesloten dat dergelijke boerderijen in Holland zouden voorkomen; vooral de voorhuizen van de boerderijen herkent hij als specifiek voor dit deel van de Friese zandgronden.

Schilder of ondernemer

Hoewel Mancadan bij uitstek een landschapschilder is, heeft hij ook ander werk gemaakt. In een 17^e-eeuwse inventaris in Leeuwarden komen twee zeestukken van hem voor en in de "catalogus of naamlijst" van G. Hoet (1752) worden van Mancadan vermeld: "Daar Christus verraden werd" en "Een Italiaanse dame" (!), voorkomend op de veiling van P. Six. Verder is er in particuliere collectie nog "Christus en de Samaritaanse vrouw", waarvan de toeschrijving echter onzeker is.

Een andere vraag die opkomt bij het kennisnemen van leven en werk van Mancadan, is die naar de verhouding tussen zijn kunstenaarschap en zijn zakelijke activiteiten. Hierbij dient echter te worden opgemerkt dat dit een typisch moderne tegenstelling is; een schilder in de 17^e eeuw beschouwde zichzelf niet als een kunstenaar, in de betekenis die wij er nu aan geven, maar als een vakman die een beroep uitoefende. Al schilderend was hij in zekere zin ook zakelijk bezig. Laferte meent dat Mancadan een schilderende hobbyist is, zijn hoofdbestaan vindt hij in het onroerend goed en de vervening en in zijn vrije tijd schildert hij niet onverdienstelijk. Zeker nu nog weer nieuwe archiefgegevens beschikbaar zijn gekomen, is deze opvatting volstrekt onhoudbaar. In 1635, bij de koop van zijn eerste woning, noemt Mancadan zich al mr schilder, op zijn grafzerk wordt hij "konstrijck" genoemd en zelfs nog in 1696, wanneer Ebeltje de diakenen van Leeuwarden een kwitantie laat tekenen voor de ontvangst van 100 carolusgls, zijnde een half legaat, wordt gesproken over "Jacobus Mancqedan in leven kunstschilder alhier". Wel is het zo dat Mancadan in de akten na 1635 uitsluitend burgemeester of later oud-burgemeester van Franeker wordt genoemd. Naar mijn mening zijn juist de activiteiten van Mancadan in de onroerendgoedsector een indicatie voor zijn succes als schilder. Zoals we hebben gezien kwam Mancadan zelf niet uit een gegoed milieu, zijn vrouw Elske stamde wel uit een goede middenstandsfamilie, maar vermogend was de familie Iserman/Siderius beslist niet. Misschien heeft de erfenis van Elske's vader en moeder, die in respectievelijk 1630 en 1634 overleden, wel enig startkapitaal geleverd. Kennelijk hebben de schilderijen zoveel opgebracht dat Mancadan een gedeelte ervan kon beleggen in onroerend goed, waaraan hij ook weer verdiende. Het huis dat hij in 1635 van Arcerius kocht voor 1.100 goudgls (plus 3 gouden provinciale ridders, 1 rijksdaalder en nog 2 goudguldens "in de arme bos te betaalen") werd in 1639 verkocht voor 1.500 goudgls aan de weduwe van de bekende predikant en hoogleraar Johannes Bogerman. Aan het eind van zijn leven was Mancadan beslist niet erg vermogend te noemen. Een half jaar voor zijn

Landschap in het zuidoosten van Friesland, geschilderd door J.S. Mancadan.

Meer informatie kunt u lezen op de achterpagina.

dood maakte hij een testament en hieruit blijkt dat zijn hele bezit, afgezien uiteraard van de roerende goederen, bestond uit het huis in de Doelestraat met de twee woninkjes ernaast en zijn aandeel in het Voorwerk te Siegerswoude. We treffen bij hem geen obligaties of schuldvorderingen aan, die in die tijd bij vermogende particulieren vaak in grote getale voorkomen (een bankwezen bestond nog niet). Wel is er de erfenis van neef Sybrandus Augustinii, maar diens weduwe heeft het vruchtgebruik en is dan nog in leven. Hierbij dient te worden opgemerkt dat het moedersdeel al lang aan de kinderen was uitgekeerd. Onder de inboedel vinden we veel schilderijen en tekeningen: 46 schilderijen, waaronder enige van Guillaume en Margaretha de Heer, 327 tekeningen en verder nog 59 schilderijen "soo gemaecte als ongemaecte". Slechts bij een paar schilderijen is vermeld dat ze door Mancadan zelf zijn geschilderd.

Waarde en waardering

Welke waarde hadden de schilderijen van Mancadan in die tijd? Hij kon er in elk geval, geheel of gedeeltelijk, huizen mee betalen. De twee kamers op de hoek van Groeneweg en Doelestraat kostten 260 goudgls en 7 strs (en niet 2607 guldens zoals in enige publicaties wordt vermeld) en voor het grote huis in de Doelestraat moest o.m. ter waarde van 100 goudgls "aen schilderij van des copers eigen hant" worden geleverd; in het laatste geval is niet duidelijk of het om één of meerdere schilderijen gaat. In twee Leeuwarder inventarissen uit het midden van de 17e eeuw worden twee schilderijen van Mancadan getaxeerd op 28 en 27 goudgls, per stuk evenveel als zes andere schilderijen van niet bij name genoemde schilders; twee zeestukje van Mancadan worden gewaardeerd op 5 goudgls per stuk. De meest recente prijsindicatie vond ik op internet: in juni 2003 is in München een italiaans landschap van Mancadan geveild voor € 3.000. Het doek stelt voor een heuvellandschap met ruïne

en schaapherders en meet 53 bij 84 cm.

Iemand heeft berekend dat er tijdens de 17^e eeuw circa vijf miljoen schilderijen zijn vervaardigd in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.

Welk gedeelte heeft Mancadan daarvan voor zijn rekening genomen?

Zijn productie is zeer waarschijnlijk aanzienlijk geweest, hij schilderde veel landschappen in klein formaat en met een losse toets. Mevrouw Laferte heeft een inventarisatie verricht en komt tot 71 nog bestaande schilderijen, waarvan er drie zijn met een onzekere toeschrijving; van de resterende 68 zijn er 37 niet gesigneerd of van een monogram voorzien. Voor de beoordeling van Mancadans werk en zijn ontwikkeling als kunstenaar is het uitermate lastig dat van al zijn werken er maar één van een jaartal is voorzien nl. een landschap (waterval met ruïne) in de verzameling Rosenthal te Frankfurt a.M. en gedateerd 1641. Meestal voorzag hij zijn schilderijen alleen van een monogram. Het N.N.B.W. (1937) vermeldt dat de fa. Goudstikker te Amsterdam een groot aantal werken van Mancadan bezit; zes hiervan zijn nu in het Fries Museum aanwezig als bruikleen van het Instituut Collectie Nederland. In totaal zijn er in het Fries Museum twaalf werken van Mancadan aanwezig; met nog zes andere bruiklenen is hiervan in 2001, zoals in het begin opgemerkt, een tentoonstelling ingericht met als titel "Jacobus Sibrandi Mancadan" en met als zeer terechte ondertitel "Dé Friese landschapsschilder uit de Gouden Eeuw".

Heppner schrijft in 1934 dat Mancadan een zichtbare plaats verdient in de Nederlandse kunstgeschiedenis. Ik hoop dat, met de gegevens die in dit artikel zijn aangedragen, de contouren van deze bijzondere schilder weer iets zichtbaarder zijn geworden.

Naschrift

Behalve de in de aanhef genoemde reactie ontving ik ook één van de heer W. Annema te Delft.

Deze geeft aanleiding tot de volgende correcties c.q. aanvullingen op de tekst van het eerste artikel:

- de zittingstermijn van de Franeker burgemeesters was niet zes, maar drie jaar; er waren wel zes burgemeesters, maar ze werden paarsgewijze benoemd. Mancadan heeft zeer waarschijnlijk een termijn van drie jaar gediend, want in september 1637 is hij al burgemeester en in januari en mei 1640 nog, maar op 17 december van dat jaar niet meer.

- ook in 1640 had de maand juni al slechts 30 dagen, de datum van één van de genoemde huizentransacties moet derhalve 31 januari 1640 zijn i.p.v. 31.6.1640!

- de twee huizen waarvan we zeker weten dat Mancadan er gewoond heeft, zijn door mij aan de hand van gegevens, aanwezig op de leeszaal van het gemeentearchief van Franeker, gelocaliseerd als een pand op Het Noord, dat nu onderdeel is van "De Koornbeurs" en als Herengracht nr 20.

De heer Annema, die uitvoerig onderzoek naar de bewonings- en eigendomsgeschiedenis van de huizen in de Franeker binnenstad heeft gedaan, meent echter dat het hier gaat om de huizen Het Noord 26 respectievelijk Schilkampen 6.

Het huis dat Mancadan in 1635 koopt en in 1639 weer verkoopt ligt volgens de heer Annema aan de Voorstraat op de westhoek van de Nauwe Steeg.

Joop Woudstra is oud-bestuurslid van het Koninklijk Fries Genootschap.

Wilt u op dit artikel reageren? Dat kan via email: jwoudstra@hetnet.nl

Agenda

Historisch Centrum Leeuwarden (HCL), Grote Kerkstraat 29.
Open: di, wo, vr 9-17, do 9-21, za 10-14. Tel.: 058-2332350.
www.hcl.nl

Educatieve website over Leeuwarden in de gouden eeuw

- Het HCL heeft op de website www.10x10leeuwarden.nl/gouden-eeuw een selectie gemaakt van het cultureel erfgoed in Leeuwarden dat aan de gouden eeuw herinnert. Aangevuld met schilderijen, prenten, documenten, kaarten en voorwerpen uit het stadsarchief wordt een beeld gegeven van de ontwikkeling van de Friese hoofdstad en het dagelijks leven van haar inwoners in de 17^e eeuw. De website is speciaal ontwikkeld voor het onderwijs (leerlingen van 10 t/m 14 jaar) en kan gebruikt worden ter voorbereiding op de museumles "Friesland in de gouden Eeuw" in het Fries Museum. Ook voor geïnteresseerden buiten de doelgroep is het zeker de moeite waard de site te bekijken.

tot 1 februari 2006

Onze burenen

- Zes eeuwen wonen en werken in de Grote Kerkstraat.
 De Grote Kerkstraat, één van de oudste en voornaamste straten van Leeuwarden, staat centraal in de nieuwe tentoonstelling van het HCL. Het HCL loopt hiermee vooruit op de Week van de Geschiedenis (29 oktober-6 november) die dit jaar als thema heeft 'bezoek de burenen'. In de expositie over de 'burenen van het HCL', de bewoners en gebruikers van de Grote Kerkstraat, wordt aan de hand van foto's, archiefstukken en andere oude documenten een beeld getoond van gebouwen en mensen in de Grote Kerkstraat. Ook enkele bijzondere voorwerpen zijn in de expositie opgenomen, zoals de unieke roedemaat (een ijzeren maatstaf van bijna vier meter lang) die eeuwenlang de exacte lengte aangaf van deze in Leeuwarden geldende maat. Deze roedemaat was bevestigd aan een pand op de hoek van de Grote en Kleine Kerkstraat.

29 oktober van 10-17 uur

Dag van de Leeuwarder Geschiedenis

- Open huis HCL met onder meer in de leeszaal een presentatie van mogelijkheden voor huizenonderzoek.

- Aangrenzend, in het Aljemint, is muziek te beluisteren, worden oude films vertoond, zijn er stands, verhalenvertellers, korte lezingen en vindt de finale plaats van een quiz over de geschiedenis van Leeuwarden.

- De Oldehove is geopend voor het publiek. Er vinden stadswandelingen plaats en een speurtocht voor kinderen door de buurt én met de boot naar de Museumhaven. Deze dag wordt georganiseerd door het HCL en de Leeuwarder Historische Vereniging Aed Levwerd. De toegang voor alle activiteiten is gratis.

In het kader van de Week van de Geschiedenis vindt op 30 oktober een culturele boottocht Leeuwarden-Akkrum v.v. en een bezoek aan buurgemeente Boarnsterhim plaats, met o.a. lezingen, presentaties en oude films. Op 1 november wordt in de NH kerk van Britsum (20.00 uur) in samenwerking met buurgemeente Leeuwarderadeel een lezing gehouden over de beroemde vestingbouwkundige Menno van Coehoorn. Voor meer informatie kunt u de website van het HCL bezoeken of bellen.

Tresoar, Bûterhoeke 1, Ljouwert.
Till. 058-7890789.
www.tresoar.nl

15 novimber 20.00 uur

De wrâld fan de skriuwer

- Literêre jûn mei Durk van der Ploeg. Durk van der Ploeg is op 6 septimber lêstlyn 75 wurden. Dy mylpeal gie net ûngemurken foarby. Op tongersdei 8 septimber waard de skriuwer yn de Iepenbiere Bibleteek fan Ljouwert in ferrassing oanbean: In prachtige bondel fan 160 siden, *Dreams fan in oare wrâld*. *Jierdei(út)jefte* foar Durk van der Ploeg.

mei bydragen fan tolve minsken út de Frysk literêre wrâld. Op tiisdei 15 novimber om 20.00 hâldt de skriuwer yn Tresoar in lêzing oer it ûnderwerp 'De wrâld fan de skriuwer'. Van der Ploeg sil yn syn ferhaal yngean op de twa wrâlden dêr't in skriuwer yn libbet, de reële wrâld en de fiksionele wrâld dy't er skept. Hy sil ek stilsteane by de rol fan de skiednis en it argyfûndersyk yn dy beide wrâlden. Nei it skoft is der gelegenheid foar de oanwêzigen om de skriuwer te befregejen oer de lêzing of oer oarte aspekten fan syn wurk. Der kin ek fierder yngien wurde op de Jierdei(út)jefte. It petear stiet ûnder lieding fan Teake Oppewal, koördinator literatuerbefoarderding. Op de webside fan Tresoar is de tekst te finene fan in lêzing dy't Van der Ploeg earder hâlde yn it ramt fan de wike fan de skiednis 2004, 'De romanskriuwer en de belibbing fan de skiednis'. Yn dy lêzing beljochtet er it aspekt fan de skiednis yn sawat al syn romans sûnt *De jacht*.

Burgerlijke Stand Provincie Fryslân online

Met de toevoeging van de geboorteakten van Leeuwarden zijn nu alle Burgerlijke Stand gegevens van Fryslân online. In totaal heeft Tresoar ruim 1,8 miljoen akten beschikbaar op www.tresoar.nl. Het betreft de geboorten van 1811-1902, de huwelijken van 1811-1922 en de overlijdensakten van 1811-1942. Op dit moment is een groep vrijwilligers bezig met het uitbreiden van de database van het notarieel archief. In deze akten staan bijvoorbeeld de namen van de partijen die tussen 1811 en 1925 een hypotheekakte hebben opgemaakt. Een deel van deze gegevens is al via internet beschikbaar. In de loop van dit jaar zullen de geboorteakten ook via de landelijke database Genlias te raadplegen zijn op www.genlias.nl. Het streven van het Nederlands archiefwezen is om binnen afzienbare tijd de gehele openbare burgerlijke stand in Genlias ingevoerd te hebben.

1 t/m 29 november - studiezaal
Tresoar
Joodse riten en gebruiken
- Tentoonstelling ter gelegenheid
van het 15-jarig bestaan van het
dr L. Fuks studiecetrum

Einsteinlezingen

In samenwerking met boekhandel
De Tille, de Leeuwarder Courant en
het Rudolf von Launinstituut orga-
niseert Tresoar drie lezingen over
Einstein.

9 november – 20.00 uur
- Einstein en de speciale relativiteits-
theorie

16 november – 20.00 uur
- Einstein en de algemene rela-
tiviteitstheorie

23 november – 20. uur
- Einstein en de quantummechanica

2 december - 20.00 uur
Met Martialis naar het Colosseum
- Lezing door dr H. Vunink.
Deze avond wordt in samenwerking
met het Nederlands Klassiek
Verbond georganiseerd.

Fryske Akademy,
Doelestrjitte 4-6.
Til.: 058-2131414

Brekpuntlêzingen yn It Aljemint.
Tiid: 12.30-13.15 oere, ynklusyf in
lunch. Yntree: € 5,- p.p. (ynkl. lunch)
16 novimber Ultsje Hosper
In natoerlik Brekpunt
18 jannewaris Lútsen Kooistra
In sjoernalistyk Brekpunt
15 febrewaris Kees de Haan
In arsjitekt oanysk Brekpunt
15 maart Han Nijdam
In liiflik Brekpunt
12 april Paul van Gessel
In toeristysk Brekpunt.

ANJUM

Anjumer Molen "De Eendracht",
Mounebuorren 18. Tel.: 0519-
321926. Open: ma 13-17,
di t/m za 10-17. Van 1 novem-
ber t/m 31 maart: alleen op
zaterdag open

Doorlopend

Zes zolders kijgenot

- Vaste exposities, zoals een foto-
expo van molens in Friesland en

Dongeradeel, molenmodellen, kunst
uit zee, molenaarsgereedschap en
boerenspul, raderwerk (spoorwielen
rondsels), aandrijving en een
prachtig uitzicht.

ST. ANNAPAROCHE

Stichting Ons Bildt/Stichting
't Bildt 500. www.hetbildt.net

't Bildt: 500 jaar 'Lând út see'

- De jongste gemeente van Fryslân,
het Bildt, is ontstaan nadat in 1505
de Oudebildtdijk werd aangelegd.
Vruchtbare kleigrond, waar al 500
jaar op geboerd wordt. In het kader
hiervan vinden allerlei activiteiten
plaats. Voor het totale overzicht
kunt u de website bezoeken.

BOLSWARD

Titus Brandsmamuseum,
Grote Dijlakker 1.
Tel. 0515-581799.
email:
info@titusbrandsmamuseum.nl
Open: di t/m zo 13-17 uur

t/m 14 november

P(r) aters als Brugman. Zeven eeuwen
Franciscanen in Fryslân

- Tentoonstelling over de betekenis
van Jan Brugman en zijn mede-
Minderbroeders tijdens hun verblijf
in onze provincie. Aanleiding voor
deze expositie is het feit dat de
sprekwoordelijke Franciscanse
predikr in 1455, deze zomer precies
550 jaar geleden, zijn bijdrage
leverde aan het stadsrecht van
Bolsward.
Uniek in het museum is de verza-
meling prenten en foto's van alle
Franciscanen die ooit in Nederland
gewerkt hebben. Van alle 2300
Minderbroeders zijn foto's en enkele
prentjes (mis-, bid- of wijdings-
prentje) aanwezig. Het museum
heeft deze unieke collectie in bruik-
leen van een particulier, die meer
dan tien jaar aan deze verzameling
heeft besteed.

BURGUM

Streekmuseum
Volkssterrenwacht Burgum,
Menno van Coehoornweg 9.
Tel.: 0511-465544.
Email: [info@streekmuseum-](mailto:info@streekmuseum-volkssterrenwachtburgum.nl)
[volkssterrenwachtburgum.nl](mailto:info@streekmuseum-volkssterrenwachtburgum.nl)

t/m december

Bijzondere Beima's uit Eastermar

- Expositie rond het geslacht Beima,
afkomstig uit Ureterp en Groningen.
Enkele beroemde nazaten uit dit
geslacht zijn huis- en kunstschilder
Teye Eltes Beima (1780-1860),
Elte Martens Beima (1801-1873)
die zich met wis- en sterrekunde
bezig houdt, in Leiden studeert en
promoveert. Beima neemt deel aan
de tioendaagse Veldtocht en
onderneemt reizen naar Palestina en
Egypte.

In de expositie zijn diverse fraaie
voorwerpen van de Beima's
opgenomen, zoals een schoorsteen-
stuk en een wandelstok met
zilveren moneringen, een geschenk
van de onderkoning van Egypte.
Beoepsmatig kende Beima een
loopbaan als mineraloog, waarbij hij
contacten onderhield met enkele
beroemdheden uit de 19e eeuw,
onder wie Alexander von Humboldt.

t/m 5 november

Muurbloempjes

- 350 jaar wandtegels. Iedereen kent
ze uit oude boerderijen, de blauw-
witte of paarse tegeltjes, beschilderd
met bloemen, zeemonsters, schepen
of landschapjes, met hier en daar
een groot plateau van bloemvazen,
paarden, andere dieren of symme-
trische figuren ertussen. Losgeweekt
uit hun oorspronkelijke omgeving
vertellen de tegels een nieuw verhaal:
dat van de makers, de ontwerpen en
de tijdgebonden fabricagetechnieken.

DOKKUM

Museum Het Admiraliteitshuis,
Diepswal 27. Tel.: 0519-220510.
email: info@museumdokkum.nl
Open: di t/ vr 10-17, za 13-17,
zo/ma gesloten

1 november t/m 28 januari 2006

Gerlof Smit: de waanzinnige wereld van *een papierknipper*

- Zolang er papier en schaar of mes
voorhanden is, zolang bestaat ook
de papierknipkunst. De geschiedenis
van de papierknipkunst heeft zijn

wortels in China, ruim 1500 jaar geleden. In Europa zien we de papierknipkunst al vanaf de 16e en 17e eeuw, bijvoorbeeld bij religieuze knipselprentjes. In de 18e eeuw werd het 'silhouet' knippen populair. Deze nieuwe kunst van de zwart/wit schaduwportretten werd door een Franse minister, Etienne de Silhouette, geïntroduceerd. Gerlof Smit uit Schingen geeft een heel nieuwe dimensie aan deze eeuwenoude kunstvorm. Hij begon met knippen vanaf het moment dat hij een schaar kon vasthouden. In de afgelopen 25 jaar ontwikkelde hij zich als een meester in de knipkunst. Hij knipt zonder gedetailleerde voortekeningen, ingewikkelde landschappen, maar ook de traditionele silhouetten. De expositie laat ruim 30 uiteenlopende werken zien van Gerlof Smit. Daarnaast is gelijktijdig werk van keramist Jan Dekker uit Dokkum te zien.

Educatieve activiteiten
Tijdens de Week van de Geschiedenis (29 oktober t/m. 6 november) vindt op woensdagmiddag, 2 november, voor kinderen vanaf 7 t/m 12 jaar de activiteit 'verknapt geld' plaats. Aanvang: 13.30 en 15.30 uur.

Doorlopend
Bonifatius 754-2004
- Grote overzichtstentoonstelling die een uniek beeld geeft op het leven van Bonifatius en zijn betekenis voor Dokkum. Maak een reis in de tijd en ontdek: waar kwam Bonifatius eigenlijk vandaan? Hoe zag de vroeg middeleeuwse, Friese maatschappij eruit? Wat gebeurde er bij de moord en welke gevolgen had dat voor de kleine nederzetting Dokkum? Kortom: alles over Bonifatius.

**Natuurmuseum Dokkum,
Kleine Oosterstraat 12.
Tel.: 0519-297318.
Email: natuurmuseumdokkum@nanadoo.nl
Open: ma t/m vr 10-12, 13-17**

De vier seizoenen
Voor de kleuters in groep 1 t/m 3 kunt u ook dit jaar weer de kleuterleskist lenen. De kist bevat een kikkerpad, waarmee rond de school een aantal opdrachten kunnen worden uitgezet en die met één van de

vier seizoenen temaken heeft. De kist is compleet met opdrachten en er is slechts een korte voorbereidingstijd nodig om hem te gebruiken. Reserveer via telefoon of email.

Het gehele jaar
Zo'n honderd opgezette dieren, maar ook schelpen en fossielen kunnen door scholen worden geleend. Voor meer informatie kunt u het museum bellen.

DRACHTEN
**Museum Smallerland,
Museumplein 2.
Tel. 0512-515647.
email:
hestourgie@museumdrachten.nl
Open: di t/m za 11-17, zo 13-17**

t/m 6 november
Zwart-wit
- In deze expositie zijn een 30-tal werken van Gerrit Benner (1897-1981) opgenomen in zeer uiteenlopende formaten. De meeste van deze werken worden voor de eerste maal aan het publiek getoond. De tekeningen zijn voornamelijk afkomstig uit particuliere collecties en eigen bezit. Het zwaartepunt van de expositie bestaat uit zwart-wit werk, een aspect van zijn oeuvre dat tot nu toe onderbelicht is gebleven. Daarnaast zijn er ook werken in kleur te bewonderen.

6 november/4 december – 14.00 uur
Rondleiding over de tentoonstelling
Thijs Rinsema (1877-1947). Het betreft hier werken uit eigen collectie

12 november t/m 8 januari 2006
Nu reeds klassiek
- Expositie van werk van Anne Feddema

t/m december
Sa wie 't, zo was het
- Jan Planting en Rink van der Velde bekijken Smallerland

t/m 8 januari 2006
De mem van Tutte en de Tertsjebeam
- Expositie van illustraties van Friese kinderboeken

21 januari 2006 t/m 16 april
De profeet Eliah
- Expositie van werk van Anne Woudwijk

GORREDIJK
Stichting Streekmuseum
Opsterlân, Hoofdstraat 59.
Tel.: 0513-462930.
Open: di t/m vr 9-17, za 13-16

Verveningssaal
In deze zaal staat een maquette opgesteld die de verwerking van een vervening heel duidelijk uitbeeldt. Aan de hand van kaarten, foto's diverse turfsoorten, enkele gebruiksvoorwerpen en een nageemaakt veenhuisje krijgt de bezoeker een goed beeld van het leven in de turfsterkerij.

Hein van Vlietzaal
Een unieke verzameling stenen is door de in 1956 overleden amateur-geoloog en -archeoloog Hein van der Vliet nagelaten, zoals de eerste authentieke vuistbijlvondsten in Nederland, vijf panelen over het gebruik van de artefacten. Op een wandkaart van Europa worden de plaatsen van herkomst van de uitgestalde verzameling aangegeven.

Voorts wordt aandacht gegeven aan de voormalige Joodse gemeente, de socialistische beweging en de P.W. Jansenstichting in Gorredijk.

HEERENVEEN
Ferdinand Domela
Nieuwenhuismuseum/Museum
Willem van Haren
(de Heerenveense school),
Minckelersstraat 11.
Tel. 0513-623408.
Email: beyl@willemvanharen.nl
Open: di t/m vr 11-17,
za/zo 13-17

t/m 6 november
Lang leve de monarchie! Oranje in satire
- Ter leringe ende vermaak én ter gelegenheid van het 25-jarig ambtsjubileum van koningin Beatrix geeft de expositie een overzicht van meer dan 200 jaar satire op de Oranjes. De tentoonstelling bestaat uit gedichten, liederen, fragmenten uit toneelstukken, cabaret- en televisieprogramma's, affiches, pamfletten en heel veel spotprenten. Alle Oranjevorsten passeren de revue, van koning Willem I verborgen in een Hollandse kaas tot een skiënde koningin Beatrix. Heel bij-

zonder is de fascistische satire op de Oranjes uit WO II. De expositie toont nog nooit eerder openbaar gemaakt satirisch materiaal uit de SS en WA bladen *Storm* en *De Misthoorn*. Eveneens is er materiaal te zien dat de makers ervan wegens majesteitsschennis op gevangenisstraf kwam te staan.

JOURE

Museum Joure, Geelgieterstraat.
Tel. 0513-412283.
Email: info@museumjoure.nl

t/m 27 november

Spinnen

- Spinnen. Veel mensen zijn er huiverig voor, velen diep in hun hart zelfs bang. De spin staat meestal synoniem met griezelen. Maar angst voor spinnen is eigenlijk nergens voor nodig. Deze expositie tracht bezoekers over hun angst voor spinnen heen te helpen.

t/m 15 januari 2006

De thee trekt!

- 2723 jaar geleden vielen in het kokende water, dat gebrouwd werd in het bos voor de oude Chinese keizer Shen Nung een paar blaadjes van een plant. Een verrukkelijke geur verspreidde zich. De keizer liet een aftreksel maken. Dit smaakte zo goed dat hij het tot zijn lijfdrank maakte. De thee was geboren. Een tentoonstelling over de geschiedenis van de thee, Pickwick en Douwe Egberts thee geschenken. Behalve dat door het hele museum de thee merkbaar is, zijn in de museumwinkel losse thee, en zelfs theetegels te verkrijgen. Voor uitgebreide informatie raadplege men de website; www.museumjoure.nl

Bibliotheek Joure, Merk 31.
Tel. 0513-412086.

Open: ma t/m za tijdens openingsuren bibliotheek

Doorlopend

Foto's van een 'brêgewipper'

- Als Hans van Noppert het veld intrekt zonder fotocamera voelt hij zich 'net oanklaaid'. Vanuit zijn brugwachtershuisje heeft hij een prachtig uitzicht over het water en land. Alles wat daar gebeurt en is te zien legt Noppert vast met zijn camera, zoals opvallende schepen

en spelende kinderen aan boord van een binnenschip. Valt er op weg en water even niets te beleven, dan richt de brugwachter zich op zijn lust en leven, de fotografie, een hobby die hij al jaren beoefent. Het werk van Hans Noppert is eerder geëxposeerd in het Provinciehuis te Leeuwarden, het gemeentehuis in Grou en het Aquaverium te Grou.

KORNWERDERZAND

Kazemattenmuseum

Kornwerderzand, Afsluitdijk 5.

Tel.: 0517-579453,

b.g.g. 0515-540550.

Open: mei-sept. wo en za 10-17, juli-aug ook zo 13-17

Doorlopend

Het leven van de soldaat

- De tentoonstelling omvat de voormalige verdedigingslinie waar in 1940 het Duitse leger tot staan werd gebracht. Met zeven heringerichte bunkers (kazematten) die een beeld geven van de oorlogsdagen van die tijd. Tevens een expositie over wapens, de Wonsstelling, het verzet, de bevrijding, geheimagenten. Ook is er een video-presentatie.

LEEWARDEN

Fries Museum, Turfmarkt 11.

Tel.: 058-255 55 00.

Open: di t/m zo 11-17

Antiekspreekuur

Iedere eerste vrijdag van de maand tussen 14 en 16 uur kunt u terecht op het antiekspreekuur. Geïnteresseerden kunnen vragen stellen over bodemvondsten, glaswerk, serviesgoed, schilderijen, uurwerken, munten, penningen en ander antiek. De aanwezige deskundigen kunnen geen uitspraak doen over de taxatiewaarde. Alle informatie wordt strikt vertrouwelijk behandeld.

Lezing

4 november

Conservator Gieneke Arnolli verzorgt de lezing titel *Merklappen in Friesland*. Belangstellenden kunnen zich aanmelden via de Volksuniversiteit, 058-2842560, of per email: vu@fcroc.nl

Workshops

8 november

Margreet Beemsterboer brengt geïnteresseerden de kunst van het kantstoppen bij.

22 november

Tineke Tinbergen laat u kennis maken met Fries wit- en sneewerk.

29 november

Tilleke Schwarz leert u hoe u uw eigen verhaal kunt vertellen op een merklap.

Wilt u meer informatie over deze workshops, bel 058-2555517 of kijk op www.friesmuseum.nl

t/m 31 december

Fries Zilver

- Schitterende geschiedenislessen. In de Kanselarijelder staat met ingang van 2004 het Friese zilver weer in volle glorie te schitteren. Na een afwezigheid van bijna twee jaar zijn in de nieuwe presentatie de mooiste stukken uit de zilvercollectie te bewonderen. Onder meer bekers, kandelaren, sieraden, scho-tels, theeketels, brandwijnkommen en knottekistjes laten zien hoe gevarieerd het Friese zilver was tussen 1500 en 1800. Het geeft onomwonden blik van de rijke Friese cultuur.

t/m 31 december

Kunstkoppen

- Portretten uit eigen collectie

t/m 31 december

Superterpen

- De nieuwe presentatie archeologie vertelt het verhaal van de Friese terpen en gaat over de bewoners die in de periode van 600 v.Chr. tot circa 1000 na Chr. deze kunstmatig opgeworpen heuvels bewoonden. De geschiedenis van leven én overleven op de terp staat centraal. Een meterslange panoramafoto, animaties en geluidsfragmenten nemen je als bezoeker mee naar de terpentijd. En natuurlijk staan in deze presentatie de topstukken uit de archeologische collectie van het museum in de schijnwerpers, zoals de mantelspeld van Wijnaldum en het boomkistgraf. De presentatie heeft met diverse doe-activiteiten een sterk educatief karakter.

vanaf 25 maart
Oorlogskind
 - Tentoonstelling in twaalf provincies

t/m 29 januari 2006
Achterland – voorland
 - Theo Baart fotografeert Friesland. In opdracht van de Leeuwarder Courant en het Fries Museum heeft Theo Baart het aanzien van de leefomgeving in onze provincie in beeld gebracht. Met de blik van een randstedeling heeft hij naar het Friese landschap gekeken. Het resultaat presenteert hij in de vorm van een reeks tweeluiken waarin hij telkens een kenmerkend landschap combineert met een specifieke plek waar zich in zijn ogen een markante gebeurtenis voltrekt. Op deze wijze schetst hij een typologie van het 'Friese' landschap en de veranderingen daarin.

18 februari 2006
De Grote Merklappendag
 - Borduurmarkt met mini-workshops, rondleidingen, lezingen, een merklappensprekbeurt en tal van andere originele activiteiten.

t/m 12 maart 2006
Letter voor letter
 - A tot Z merklappen hebben eeuwenlang een belangrijke rol gespeeld in onderwijs en opvoeding van meisjes. Centraal in deze tentoonstelling staan Friese merklappen, die opvallen door de grote hoeveelheid alfabetten en de vrije combinatie van traditionele patronen met motieven uit de eigen omgeving. De expositie is een absolute must voor alle liefhebbers van de borduurkunst, geïnteresseerden in volkscultuur en familiegeschiedenis én voor iedereen die meer wil weten over het leven en de opvoeding van meisjes in vroeger tijden. Juist in Friesland zijn door kinderen in de leeftijd van ongeveer zes tot zestien jaar vanaf 1500 tot aan het begin van de 20e eeuw bijzondere merklappen geborduurd. Ieder Fries meisje maakte in die tijd minstens één merklap. Het maken van een merklap was onderdeel van de opvoeding en diende als 'oefenstof' voor het merken van de linnen-uitzet. Door een merklap te borduren – in Friesland ook wel naai-doek of letterdoek genoemd en in het Fries 'letterlape' – leerden meis-

jes tellen, letters lezen en toepassen, motieven ordenen, kleuren combineren en de familiegeschiedenis vastleggen. Onderzoekers, die de collectie merklappen van het Fries Museum onder de loep namen, ontdekten dat het aantal Friese meisjes dat kon schrijven dankzij het maken van merklappen groter was dan hun leeftijdsgenootjes in Gouda, Maastricht en Brugge. De oudste merklap uit Nederland dateert uit 1572 en is uit Friesland afkomstig. Friese merklappen zijn zo bijzonder omdat ze over de hele wereld in museale collecties zijn opgenomen, zoals in het Rijksmuseum, het Victoria en Albert Museum in Londen en het Metropolitan Museum of Art in New York. Het Fries Museum bezit 's werelds grootste en oudste verzameling Friese merklappen, in totaal ongeveer 650.

Verzetsmuseum

t/m 27 november
Indië verwerkt!
 - Herinneringen in beelden en teksten van Renske Scheffer. Voor degenen die de oorlog in Zuid-oost Azië hebben meegemaakt was de oorlog pas op 15 augustus afgelopen. Eerst in 1970 werd in Den Haag op 15 augustus een bijeenkomst georganiseerd ter herdenking van WO II door de capitulatie van Japan. In 1968 werd het Indisch Monument in Den Haag door koningin Beatrix onthuld. Sedertdien vindt de jaarlijkse Indiëherdenking daar plaats. In 1999 is 15 augustus officieel erkend als de datum waarop WO II ten einde was en wordt er die dag op alle overheidsgebouwen gevlagd. De verwerking van het Indische verleden van Renske Scheffer is van recente datum en ontstaat naar aanleiding van een therapeutische behandeling. Acht in acryl uitgevoerde beelden zijn op deze expositie voor de eerste keer te zien. Tezamen vormen de beelden, die ze met handgeschreven tekst toelicht, een soort levensverhaal waarin de kamptijd een grote rol speelt.

Museum Het Prinsessehof,
Grote Kerkstraat 11.
Tel.: 058-2948958.
Email: info@prinsessehof.nl

t/m 27 november
Levenswerk
 - Solopresentatie van Han Boerrigter. Het nationaal keramiekmuseum wil een beeld geven van de recente geschiedenis van de moderne keramiek uit de 20e eeuw. Hiervoor heeft het museum een select aantal keramisten uitgenodigd om hun oeuvre aan het publiek te tonen. In die reeks zal ook werk te zien zijn van onder meer Maggi Giles, Sonja Landweer en Johan van Loon. Han Boerrigter concentreerde zich tijdens zijn studie op het onderzoeken en verbeteren van oude glazuren uit China, Japan en Korea. Later ontwikkelde hij naast zijn werk als zelfstandig keramist, een eigen computergestuurd glazurenprogramma. Hij betitelt zichzelf dan ook wel als 'glazuurkeramist'.

t/m 8 januari 2006
Boumbaclaque!
 - Keramiek van Senegalese kunstenaars. Boumbaclaque is een typisch Senegalese kreet uit de jongerencultuur en betekent: super, vet cool! De tentoonstelling bestrijdt het traditionele, etnografische beeld van Afrikaanse kunst. Vier Senegalese kunstenaars verbeelden de cultuur van één van de meest 'happing' steden van Afrika: Dakar. De beeldtaal, een dampende mix van het straatleven en 'Chic d'Afrique' laat zien dat de interessantste ontwikkelingen in de beeldende kunst en vormgeving paatsvinden buiten het vaak beperkte blikveld van de (westerse) maatschappij.

tot en met 8 januari 2006
Potgoed. Het aardewerk van Friese pottenbakkers
 - De Friese pottenbakkers hebben eeuwenlang in de behoefte voorzien van gebruiks-aardewerk, niet alleen in de eigen provincie maar ook in grote delen van Nederland. In de 18e eeuw waren zij met 50 pottenbakkerijen de grootste producent van Nederland. Op het hoogtepunt werd naar schatting jaarlijks vier miljoen potten geproduceerd, bij een bevolkingsaantal

van nog geen twee miljoen. Het aardewerk werd verhandeld onder de naam 'Friese potten' of kortweg 'het Fries' genoemd. Dit ter onderscheiding van ander belangrijk aardewerk als Bergs, Oosterhouts of Gouds. Het Fries mag als frivool bestempeld worden: versieringen als schilderijen, ringeloren, stempelpwerk of kerfsnee zijn een specialiteit. Maar het aardewerk is ook verrassend in diversiteit. Talrijke variaties in vormen, techniek en glazuren zijn in het Prinsessehof te zien, de objecten staan opgesteld in fraaie, voor deze tentoonstelling speciaal vormgegeven tentoonstellingsvitrines.

Chinese keramiek

- De omvangrijke en gaverieerde collectie Chinese keramiek is in de eerste helft van de vorige eeuw bijeengebracht door Nanne Ottema. De vroegste stukken dateren uit de prehistorie. Aardewerk werd in die tijd gebruikt als grafgift of om voedsel in te bewaren. In de Han en Tang dynastie werd de grafcultuur steeds belangrijker. Miniaturen van gebouwen en voorwerpen uit het dagelijks leven vergezelden de doden in het hiernamaals. In de Song dynastie kwamen veel technische en artistieke vernieuwingen tot stand. Het groene celadon, het witte qingbai, het blauwgrijze junyao en het levendig beschilderde cizhou steengoed zijn karakteristiek voor deze periode. Het eerste porselein is in China ontwikkeld. De invoer van de grondstof kobalt in de 15e eeuw uit Perzië maakt de productie van blauwe beschilderingen onder het glazuur mogelijk. Door de hoge kwaliteit werd het porselein uit de Qing periode een gewild exportartikel; de VOC vercheepte in de 17e eeuw grote hoeveelheden porselein naar ons land, met name het blauw beschilderd kraakporselein. Dit exclusieve product viel zozeer in de smaak dat er bestellingen werden gedaan van porselein met westerse vormen en decoraties. Dit chene de commande werd aan de hand van meegestuurde modellen speciaal voor de Europese markt gemaakt. In Jingdezhen, al meer dan duizend jaar de hoofdstad van de Chinese porseleinindustrie, werden tijdens de heerschappij van de eerste drie keizers uit de Qing dynastie emailkleuren als familie verte en familie

rose ontwikkeld. Dit porselein wordt evenals het rode steengoed uit Yixing en het blanc de Chine uit Dehua nog steeds geproduceerd. In de nieuwe opstelling ontbreken de topstukken niet: een celadonvaas uit de Yuan dynastie (1279-1368) en een drakenfles uit de tijd van de Xuande dynastie (1426-1435).

MODDERGAT

**Museum 't Fiskershúske,
Fiskerspaad 4-8a, 9142 VN
Moddergat. Tel. 0519-589454
www.museummoddergat.nl /
info@museummoddergat.nl
Openingstijden: apr t/m okt
ma t/m za 10.00-17.00.**

t/m 31 oktober

Bot gevangen

- Vissen uit honger en ellende. Deze uitspraak kent iedereen, maar waar komt het spreekwoord eigenlijk vandaan? Museum 't Fiskershúske laat op deze bijzondere expositie allerlei manieren van visvangen zien. Vis kan men op grofweg drie manieren vangen: met het net, aan de haak slaan en prikken of steken. De tentoonstelling laat van alle drie methoden iets zien, met een accent op de laatste. Tegenwoordig associëren we visprikken of steken vooral met tropische wateren en kleinschalige, traditionele visvangst. Maar ook in ons eigen land gebeurde dat, meestal met gereedschap als de aalsteker (elger) en de botsteker. Vanwege de wrede vangstwijze, werd het visprikken hier echter al midden 19de eeuw verboden. Maar voor arme vissers was de steker vaak het enige middel om in de wintertijd een visje te verschalken en zo behoorlijk eten op tafel te krijgen, dus gebeurde het toch. In het binnenland ving men vooral aal of paling. De kustvissers joegen met name op bot. En al snel werd bot-vangen synoniem met armoede of 'geen resultaat behalen': hij heeft bot gevangen. Op de tentoonstelling zijn allerlei soorten visnetten en fuiken te zien, maar ook diverse soorten bot- en aalstekers. Bijzonder is de mooi versierde, grote, negentiende eeuwse kabeljauwhaak en de metalen blinker van rond 1860. Deze werd ooit opgevest door vissers en bewaard door de smid van Paesens-Moddergat.

Het was deze smid, die de grotere haken voor de vissers maakte of desgewenst de botsteker. Verder zijn er vele afbeeldingen te zien van vissen en visvangst op tekeningen, prenten, schilderijen, tegels en aardewerken visvergieten.

NOORDBURGUM

**Klompemuseum Scherjon,
Dr. Ypeylan 8.
Tel.: 0511-472336.
Open: di t/m vr 14-17, za 9-12**

Doorlopend

Kerfsnijwerk

- Kerf(hout)snijwerk vindt men terug op vele gebruiksvoorwerpen. Oorspronkelijk werd het beoefend door de Friese plattelandsbevolking om hun zelfgemaakte huis-houdelijke voorwerpen te versieren. Later groeide een en ander uit tot huisindustrie voor de kleinhandel (thuiswerk). Ook klompen werden met kerfsnijwerk versierd: met name op bruidsklompen werden vele motieven met een symbolische betekenis zoals liefde, verbondenheid, geluk, uitgesneden. De expositie geeft een overzicht van de historie van het kerfsnijwerk, waarin met name de bruidsklompen extra worden belicht.

NOORDWOLDE

**Nationaal Vlechtmuseum,
Mandehof 7. Tel. 0561-431885.
Open: di t/m za 11-17, zo 13-17**

tot 28 november

Op riet gezeten

- Natuurlijke materialen hebben al decennia lang een plaats in het werk van beeldend kunstenaar Gerhild Tóth-van Rooij. Op grond daarvan heeft het Nationaal Vlechtmuseum haar uitgenodigd om een solo-expositie in te richten. De kunstenaar is vanuit haar familietraditie verbonden met het vlechtambacht en haar affiniteit met dit handwerk is af te lezen aan haar fotoseries. De schoonheid van door haar belichte details van nieuw en oud materiaal blijft tijdloos. Daarnaast worden eenvoudige voorwerpen als stoelmatten of verschillende vlechttechnieken door een geraffineerde licht- en schaduwwerking soms bijna abstracte vormen.

tot 28 november

Vlechtwerk

- Tentoonstelling van leerlingen van het Mattias College waarin de leerlingen hun vlechtwerk presenteren. Al twee jaar volgen zij als onderdeel van hun opleiding vlechten in het Nationaal Vlechtmuseum. Naast de theorie wordt veel aandacht besteed aan het vlechten in de praktijk. Zo maakten ze onder meer Chinese sandalen van stro en bies, een Nederlandse mand van wilgenten en een mandje van plastic verpakingsband. In de expositie toont iedere leerling eigen werk met daarnaast een persoonlijk verhaal.

NIJ BEETS

Openlucht laagveenderij museum It Damshûs, Domela Nieuwenhuisweg 49.
Tel.: 0512-461599.
Open: di-za 13.30-16.30

Doorlopend

Fototentoonstelling

- Expositie van foto's van de schooljeugd van de O.L.School te Nij Beets van 1920-1940. Er is tevens mogelijkheid om groepsfoto's na te bestellen

ORANJEWOUDE

Museum Belvedere, Museumpark Landgoed Oranjewoud, Oranje Nassaulaan 12. Tel. 0513-6444999.
Open: di t/m zo 11-17, van 1 april-1 oktober ook do-vr 17-21.
info@museumbelvedere.nl
www.museumbelvedere.nl

t/m 20 november

- Tinus van Doorn

25 november 2005 t/m 29 januari 2006

- Jan Snijder

3 februari t/m 21 april 2006

- Jan Roos

RAARD

Oerka Irene Verbeek museum, kerkterpje Raard.
Tel.: 0511-408655.
Email: info@oerka.nl
Open vr t/m zo 14-17

Expositie Irene Verbeek

- In deze geheel nieuwe expositie is voor de bezoeker veel te bekijken en te beleven. Grafische werken in de inktrollertechniek, drie-dimensionale werken, boeken als kunstwerk en grote olieverfdoeken. Zij verbeeldde elk op eigen wijze de mooie en moeilijke relaties tussen mensen onderling en de mens en zijn omgeving.

SLOTEN

Museum Stedhûs Sleat, Heerenwal 48.
Tel.: 0514-531541. Email: info@museumstedhussleat.nl
Open: di-vr 11-17, za/zo 13-17

t/m 30 oktober

Zuidwest'hoek van Fryslân

- Trijnie van der Wal is van oorsprong textielkunstenares. Zij is vertrouwd met het maken van quilts. Door deze oude, traditionele techniek op een zeer persoonlijke en subtiële manier toe te passen in haar werk heeft zij inmiddels een geraffineerde eigen beeldtaal weten te ontwikkelen. Vaak zijn foto's haar uitgangspunt: nageschilderde foto's op textiel waarbij ze bepaalde details weglaat of juist toevoegt. In de expositie is een collage van haar werk opgenomen.

SNEEK

Fries Scheepvaart Museum, Kleinzand 14.
Open: ma t/m za 10-17, zo 12-17
www.friesscheepvaartmuseum.nl
Email: seffinga@friesscheepvaartmuseum.nl

31 oktober t/m 4 december

Zeemeerminnen & andere waterwezens

- In november zwemmen er in het Fries Scheepvaart Museum vreemde waterwezens rond. Zeemeerminnen, waternimfen, zeeslangen en andere waterwezens gunnen de bezoeker een kijkje in hun mysterieuze wereld. Deze tentoonstelling richt zich vooral op alle

kinderen van de basisschool en het speciaal onderwijs; van kleuter tot groep 8. Friese schoolklassen kunnen de tentoonstelling, met voor iedere groep een educatief programma op maat bezoeken. Daarvoor kunnen zij contact opnemen met Anke Roorda (roorda@friesscheepvaartmuseum.nl). Maar natuurlijk kan de tentoonstelling ook buiten klassenverband bezocht worden tijdens de reguliere openingstijden!

17 december 2005 t/m 12 maart 2006

De Sneker Waterpoort

- De Sneker Waterpoort spreekt tot de verbeelding. Het is niet alleen het bekendste gebouw van Sneek maar ook hét symbool van de stad. Chauvinistische Snekers plakken al decennialang een gestileerde afbeelding van de Waterpoort op hun auto. Op veel schilderijen, prenten, maar ook op souvenirs en sportprijzen is de Waterpoort veelvuldig afgebeeld. Ook in de reclame komt het gebouw vaak voor. Een bekend zeilkledingmerk gebruikt de poort als beeldmerk. Anders dan de meeste poortgebouwen was de Waterpoort geen poort voor voetgangers of ruiters, maar voor schepen. De deuren van de poort hingen in het water. Verbonden aan Sneek en aan de Friese scheepvaart is de Waterpoort een prachtig onderwerp om uit te lichten in een tentoonstelling in het Fries Scheepvaart Museum. In 1976 kwam de in dat jaar net benoemde museumdirecteur Sytse ten Hoeve met hetzelfde idee. Met beperkte middelen maakte hij een mooie tentoonstelling, die veel bezoekers trok. In 1987 schreef hij een boek over de Waterpoort. In 2005 neemt Sytse ten Hoeve afscheid van het museum, dat onder zijn bewind is gegroeid in velerlei opzicht. Een tentoonstelling over de Waterpoort maakt de cirkel rond. Het is niet alleen een reprise maar kan ook beschouwd worden als een afscheidssaluut.

12 november

Nationale intocht Sinterklaas in Sneek. Om 9.30 uur gaat de achterdeur van het museum, aan de Bothniakade open voor alle kinderen die mee willen doen aan de pakjesroute of aan de stoombootroute door het museum. Pieten staan klaar om de

routes te begeleiden en na afloop is er warme chocolademelk met pepernoten. De entreprijs is € 1,-

16 november

Lezing over scheepsnamen

Om 19.30 uur is houdt dr. Piet Hemminga tijdens de maandelijkse contactavond een lezing met als titel "Flucht aus dem Alltag – of de nammen yn de plezierfeart". Het zal gaan over scheepsnamen en waarom mensen kiezen voor een bepaalde scheepsnaam.

TERSCHELLING

Gemeentemuseum 't Behouden Huys, Commandeurstraat 30-32.
Tel.: 0562-442389.
Open: ma t/m vr 10-17, za/zo 13-17

t/m 31 december

Feesten op Terschelling

- Op Terschelling kent men vele feesten zoals Sunderum, Burebier, St. Jan en Sinte Marten. Daarnaast zijn er de meer recente tradities zoals de Cyprianrace (paardenrace op het strand), de St. Jansdraverij te Midsland, de Harlingen-Terschelling (roeirace enz. De expositie laat de bezoeker door middel van foto's, film en echte Skylger muziek kennis maken met al deze facetten van vermaak. Bij een feest hoort ook een hapje en een drankje. Getuige de vele eilander gerechten zoals bargskop en warme ketel weten de Terschellingers ook daar wel raad mee.

Doorlopend

Terschelling bij kaarslicht

- Het eilandleven in de negentiende eeuw

VLIELAND

Museum Tromp's Huys, Dorpsstraat 99.
Tel.: 0562-451600.
Open: di t/m vr 11-17, za 14-17

Doorlopend

- Tentoonstelling van werk van zeeschilderes Betsy Akersloot-Berg

De Noordwester, Vlielands Centrum voor Informatie en documentatie, Dorpsstraat 150.
Tel.: 0562-451700

Doorlopend

Schatten uit de Noordzee

- Wrakvondstenzolder: vondsten van de bodem van de Noordzee vanaf eind 1800 tot 1996.

WERGEA

Museum 'It ald slot', Ald Slotwei 3-5.
Open: wo-zo 14-17

Stijlkamers

- In de in zeventiende, achttiende en negentiende eeuwse stijl ingerichte kamers vinden wisselende exposities plaats van schilderijen, chamotte beeldjes, Afke's tiental etc.

WOMMELS

Museum De striid tjin it wetter, Ald Hiem 2. Til.: 0515-333249
www.museumwommels.nl
Open: di t/m zo 14-17

Doorlopend

Zomerexpositie

- 12 Beeldend kunstenaars tonen hun werk. Een diversiteit in olie, pastel, aquarel en acryl. Ook beeldhouwwerk, keramiek, terracotta en gepatineerd gips is aanwezig.

ZWAAGWESTEINDE

Museum Oudheidkamer Dantumadeel, Sikke Boukesstraat 4.
Tel.: 0511-443422/441807.
Open: wo en za van 14-17.
Groepen op afspraak

t/m 12 november

- De Oranjes in Nederland

Gepland in 2006

- De Westerein en de Westereenders

Doorlopend

- Expositie van onder meer foto's betreffende de gemeente Dantumadeel.

Verschijningsdata Fryslân in 2005:

nr. 4 december kopy inleveren voor 10 november

in 2006:

nr. 1 maart kopy inleveren voor 1 februari
nr. 2 juni kopy inleveren voor 1 mei
nr. 3 oktober kopy inleveren voor 1 september
nr. 4 december kopy inleveren voor 1 november

Redactieadres: Postbus 6091, 8902 HB Leeuwarden.

Telefoon 058-2672072.

E-mail: varenius@planet.nl

Kopy, uitsluitend op diskette of via e-mail sturen naar het redactieadres.

Advertentietarieven:

Hele pagina euro 340,-
Halve pagina euro 205,-
Kwart pagina euro 125,-
Achtste pagina euro 80,-

Advertenties sturen naar het redactieadres: Postbus 6091, 8902 HB Leeuwarden.

kunst

De “Friese” landschappen van Mancadan

Mancadan staat op de eerste plaats bekend als schilder van italianiserende landschappen, waarop herders, vee, rotsen en aan Italië herinnerende ruïnes voorkomen. Er is echter nog geen concreet bewijs, dat hij ooit de grens is over geweest. Men neemt tot nu toe aan, dat hij zijn kennis heeft overgenomen van Nederlandse collega-schilders, die wél jarenlang in Italië verbleven.

Mancadan is in Minnertsga geboren, is burgemeester geweest in Franeker en woonde vanaf 1645 tot zijn dood in Leeuwarden. Hij was welgesteld, had huizen en land op verschillende plekken in Friesland en was betrokken bij de turfafgravingen rond Bakkeveen. Dus lijkt het logisch, dat hij onderweg naar één van zijn bezittingen wat schetsen maakte van het Friese landschap, die hij later thuis uitwerkte. Zo bekeken hebben de twee hier afgebeelde schilderijen een logische titel: landschap in het zuidoosten van Friesland.

De stijl is die van bijvoorbeeld Pieter Molijn en Jan van Goyen, die veel Nederlandse ‘boeren’landschappen schilderden. Hun stijl wordt, net als die van Mancadan, gekenmerkt door gedekte kleuren en een lage horizon. Dat het niet zomaar een willekeurig stukje plateland in de omgeving van bijvoorbeeld Haarlem of Amersfoort is blijkt op de eerste plaats uit de afgebeelde boerderijen. Ze zijn typisch voor dit deel van Friesland en het aangrenzende Westerkwartier van Groningen. De lange, rechte vaart met de paden aan weerszijden vormt een verdere aanwijzing dat Mancadan met zijn schilderij waarschijnlijk een gedeelte van de Drachtstercompagnonsvaart (Frieschepalenvaart of Bakkeveenstervaart) heeft afgebeeld.